

ՔՆԱՐԻԿ
ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՄԻԲԱՅԵԼ
ՄԻՐԶԱՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԳՉԱՆՄԲԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՔՆԱՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԻՐԶԱՅԱՆ

«ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1969

КНАРИК ГЕВОРКОВНА
Г Р И Г О Р Я Н

МИКАЕЛ МИРЗАЯН

(На армянском языке)

Издательство „Айастан“

Ереван

1969

Հայ անվանի կոմպոզիտոր Միքայել Միրզայանը հայտնի է որպես հոգեթով երգերի հեղինակ. երգեր, որոնք աչքի են ընկնում իրենց ինքնատիպ հղացումներով, անմիջականությամբ և հայ երգարվեստի զարգացման մեջ անտարակույս նշանակալի ավանդ են ներկայացնում:

Մեծ է Մ. Միրզայանի վաստակը նաև մանկավարժության ու խմբավարության ասպարեզում: Նա մշտապես տարածել է հայ երաժշտության նվաճումները հասարակության լայն շերտերում, իր անձնական օրինակով սեր է պատվաստել դեպի երաժշտությունը, դեպի ժողովրդի ստեղծած հարստությունները:

Միրզայանը եղել է նաև երաժշտական-հասարակական նվիրված գործիչ, որ քիչ ջանք չի

ներդրել հայ երաժշտական կյանքի կազմակերպման և աշխուժացման գործում:

Նրա նվիրվածությունը մեր երաժշտական արվեստի շահերին նույնքան պարզորոշ է երեւացել այն բազմաթիվ հոդվածներում, որ սխտեմատիկաբար նա հրատարակել է հայ պարբերական մամուլում:

Իր պարզ ու շիտակ բնավորությամբ, մաքուր հոգով, լավատեսությամբ, զգայուն վերաբերմունքով դեպի մարդը և նուրբ հումորով նա սիրված էր երաժիշտների ու մանկավարժների շրջանում, մանավանդ կոմպոզիտորների, երաժշտագետների ու խմբավարների մեջ: Ով առիթներ է ունեցել շփվելու Միրզայանի հետ, չի կարող բարի խոսքով չհիշել նրան, չի կարող իր երևակայության մեջ չվերականգնել այդ համակրելի մարդու, քաղաքացու և ճանաչված արվեստագետի կերպարը:

* * *

Միքայել Հովհաննեսի Միրզայանը երաժշտության ասպարեզ է եկել 1907—1908 թվականներին Թիֆլիսում:

Հայ երաժշտական կյանքն այն ժամանակ սպասում էր իր նոր մշակներին, որոնց սակայն վիճակված էր կրել անհամար գրկանքներ:

900-ական թվականներին Անդրկովկասում, ինչպես հայտնի է, տեղի է ունենում հայ գրականության և արվեստի նկատելի ծաղկում: Նա-

խորդ շրջանի գրականության անվանի ներկայացուցիչներ Պ. Պոռշյանի, Մուրացանի, Ղ. Աղայանի, Ծիրվանգադեի, Նար-Դոսի, Հ. Հովհաննիսյանի կողքին հանդես են գալիս Հ. Թումանյանը, Ավ. Իսահակյանը, Հ. Հակոբյանը, Ծ. Կուրդինյանը, Վ. Տերյանը:

Մեծ զարգացում է ապրում հայկական կերպարվեստը, հատկապես գեղանկարչությունը, որի խոշորագույն ներկայացուցիչներից էին Գ. Բաշինջադյանը, Վ. Սուրենյանը, Ե. Թադևոսյանը, Փ. Թերլեմեզյանը, Մ. Սարյանը:

Այս տարիներին է վերաբերում նաև արվեստի տարբեր պարբերականների լույս ընծայումը, հայրուսական մշակութային կապերի զարգացումը, որը խթանվեց հատկապես Մ. Գորկու, Վ. Բրյուսովի և Յու. Վեսելովսկու՝ այդ ուղղությամբ ծավալած արդյունավետ գործունեությամբ:

Ռուս մտավորականության լավագույն ներկայացուցիչների նման, բազմաթիվ հայ գրողներ և արվեստագետներ ռեակցիայի տարիներին էլ հավատարիմ են մնում ռեալիստական ուղղությանը:

Առանձնապես շոշափելի էին հայ երաժշտական մշակույթի նվաճումները: Հիշենք, որ այդ տարիներին է հանճարեղ Կոմիտասը ասպարեզ բերում իր «Հոռովել»-ները՝ հայ գեղջուկի ստեղծարար աշխատանքի արտահայտությունը հանդիսացող, վեհությամբ ու լավատեսությամբ ներթափանցված այդ գոհարները: Հանդես են գալիս

նրա տեսական աշխատություններն ու հոդվածները՝ «Լոռվա գութաներգը Վարդաբլուր գյուղի ոճով», հայ գյուղացու աշխատանքային երգին նվիրված տեսական այդ խորն ուսումնասիրությունը, ազգային արժանապատվության վառ արտահայտությունը հանդիսացող «Հայն ունի ինքնությունը երաժշտություն» առաջադիմական և հայրենասիրական փայլուն հոդվածը՝ ուղղված հայ բուրժուազիայի ռեակցիոն մտածողության դեմ: Դրան գուգընթաց լայն ծավալ է ստանում Կոմիտասի համերգային գործունեությունը Կովկասում, որի շնորհիվ հայ հասարակությունը հնարավորություն է ունենում ծանոթանալու նրա բազմաթիվ երգերին ու խմբերգերին:

Կոմիտասի ստեղծագործությունները՝ աշխատանքային երգերը, օրորոցայինները, անտունիները, պարերգերը, հարսանեկան, սիրո և էպիկական երգերը, ժողովրդական կյանքի ու կենցաղի բազմաթիվ դրվագներն ընդգրկող այդ կոթողները՝ «Լուսնակն անուշ»-ը, «Գարուն ա»-ն, «Ծիրանի ծառ»-ը, «Անտունի»-ն և այլն, կարևոր դեր են կատարում հայկական դասական երաժշտության ձևավորման ու զարգացման ընթացքում: Այդ տարիներին է, որ Ա. Տիգրանյանը ըստ Հ. Թումանյանի պոեմի ստեղծում է իր նշանավոր երկը՝ հայ նահապետական գյուղի բարքերը պատկերող առաջին, խորապես ժողովրդական հայկական օպերան՝ «Անուշ»-ը: Ռ. Մելիքյանը, Ա. Տեր-

6

Ղևոնդյանը, Ա. Մանուկյանը և այլ հեղինակներ
հանդես են գալիս մի շարք արժեքավոր երգերով:

Հայ կոմպոզիտորների այս խմբին է հարում
նաև Միքայել Միրզայանը՝ այն ժամանակ դեռ
շատ երիտասարդ մի երաժիշտ: Նա սկսում է
գրել խմբերգեր, դաշնամուրային պիեսներ, տպա-
գրում է երաժշտագիտական հոդվածներ հայ
պարբերական մամուլում, զբաղվում խմբավարա-
կան, մանկավարժական և երաժշտական-հասա-
րակական գործունեությամբ:

Հեղափոխությունից հետո ավելի է ընդլայն-
վում Մ. Միրզայանի երաժշտական-ստեղծագոր-
ծական հետաքրքրությունների շրջանակը: Ծա-
րունակաբար աշխատելով իր պրոֆեսիոնալ մա-
կարդակի բարձրացման վրա, նա կերտում է նորա-
նոր երկեր, ավելի ու ավելի հստակորեն դրսևո-
րելով իր երաժշտական գրելաձևի առանձնա-
հատկությունները: Միրզայանը որպես ստեղծա-
գործող հետզհետե ճանաչվեց, գնահատվեց և
նրա լավագույն երգերը հիմնավորապես մուտք
գործեցին մեր երաժշտական կենցաղը:

* * *

Միքայել Հովհաննեսի Միրզայանը ծնվել է
1888 թվականի օգոստոսի 21-ին, Թիֆլիսում:

Նրա հայրը փոքր հասակում Կախեթիայի Վե-
լիսցիխե գյուղից գալիս է Թիֆլիս և աշխատում
որպես աշակերտ՝ մի մանր վաճառականի մոտ.

հետագայում ինքն էլ մանր վաճառական է դառնում: Ապագա կոմպոզիտորի մայրը օժտված էր մեծ երաժշտականությամբ: Նա հայտնի հարմոն նվագող էր: Մ. Միրզայանն իր երաժշտական առաջին տպավորությունները ստացել է մոր նվագից: Հետագայում, Ներսիսյան դպրոցում, նա ստանում է ընդհանուր միջնակարգ և երաժշտական նախնական կրթություն՝ աշակերտելով Մ. Եկմալյանին, ապա Գ. Սյունուն:

Մ. Միրզայանի վկայությամբ, իր երաժշտական ընդունակությունների դրսևորմանը հատկապես նպաստել է Գրիգոր Սյունին: Նրան առանձնապես գրավել է Սյունու կազմած երգեցիկ բազմաձայն խումբը, որի աշխատանքներին մասնակցել է երկու տարի անընդհատ: Նկատելով Միրզայանի երաժշտական ընդունակությունները, Սյունին հաճախ նրան էր հանձնարարում խմբի ղեկավարությունը. այդ պատճառով էլ նա այնքան է հմտանում խմբավարական արվեստի մեջ, որ դպրոցն ավարտելուց հետո, 1907 թ. Բաթումիում, ուր այդ տարի պաշտոնավարում է իբրև ուսուցիչ, երգեցիկ խումբ է կազմակերպում և մեծ հաջողությամբ ելույթներ ունենում:

Ապագա կոմպոզիտորը տեկնչում էր երաժշտական լուրջ կրթություն ստանալու մասին: Եվ ահա, մեկ տարի Բաթումիում աշխատելուց հետո, գալիս է Թիֆլիս և հայկական դպրոցներում երգի դասեր ավանդելուն զուգընթաց սովորում երաժշտական

8

կայսերական ուսումնարանում: Նա գրում է իր առաջին ստեղծագործությունները՝ հիմնականում դպրոցական երգեր, ապա նաև դաշնամուրային պիեսներ և «Հավ մարե» մանկական օպերան¹: Վերջինը ոչ միայն Միրզայանի, այլև ընդհանրապես հայկական առաջին մանկական օպերան էր: Այն բեմադրվում է 1910 թվականին, Հավլաբարում, Գ. Սյունու ղեկավարությամբ. գլխավոր դերում հանդես է գալիս տասնամյա մի ձայնեղ մանուկ, այժմ հանրապետության ժողովրդական արտիստ, կոմպոզիտոր Մ. Մազմանյանը:

Միքայել Միրզայանը իր ստեղծագործական ուղու հենց սկզբից ողջ ուժերը նվիրում է մանկական երաժշտությանը և այդ ասպարեզի հետ են կապվում նաև նրա՝ որպես երաժշտական-հասարակական գործչի անդրանիկ քայլերը:

1908 թվականին, Թիֆլիսում, երաժշտագետ Հ. Հովհաննիսյանը և կոմպոզիտորներ Մ. Միրզայանը, Ա. Մանուկյանն ու Ռ. Մելիքյանը վերջինիս գլխավորությամբ հիմնադրում են «Երաժշտական լիգան», որը պայքար է մղում դպրոցներում երաժշտական կրթությունը ևս աշխարհիկ հիմքերի վրա դնելու և մանուկների սրտին ու մտքին մոտ ժողովրդական երգեր սովորեցնելու համար: Այս խմբակը ձեռնամուխ է լինում երաժշտության դա-

¹ «Օպերա» բառը գրքույկում գործ է ածվում հույժ պայմանական: Հիշատակվող բոլոր օպերաները ավելի շուտ երաժշտական-բեմական պատկերներ էին:

սովանդման դրվածքի բարելավմանը, մանուկների երաժշտական դաստիարակության գործի կազմակերպմանը դպրոցներում, կազմում է երաժշտության սովանդման ծրագիր, զարկ տալիս մանկական երգերի ստեղծմանը, խմբական երգեցողությանը: «Լիզայի» անդամները դպրոցներում և դպրոցներից դուրս կազմակերպում են հանդեսներ, բեմադրում մանկական օպերաներ և երաժշտական պատկերներ:

Երաժշտական-հասարակական գործունեության հետ մեկտեղ Միրզայանին հետաքրքրում է նաև երաժշտական քննադատության ասպարեզը: Սկսած 1907 թվականից, շուրջ տասնյոթ տարի նա պարբերաբար հանդես է գալիս Թիֆլիսի հայկական թերթերում հոդվածներ գրելով երաժշտական մշակույթի հարցերի մասին:

1912 թվականին Թիֆլիսում կազմակերպվում է «Հայոց երաժշտական ընկերությունը», որի հիմնադիրներից մեկն էլ Միրզայանն էր: Այդ ընկերությունը պրոպագանդում է հայկական երաժշտությունը, կազմակերպում հայ կոմպոզիտորների ստեղծագործություններին նվիրված համերգներ, հավաքում հայ ժողովրդական երգեր: Ընկերության միջոցներով Ս. Մելիքյանը և Ա. Տեր-Ղևոնդյանը 1914 թվականին ուղևորվում են Ծիրակի շրջան, ձայնագրելով հայ ժողովրդական բազմաթիվ երգեր: Հետագայում ձայնագրված այդ նյութերը

գետեղվում են «Ծիրակի երգեր» խորագիրը կրող արժեքավոր ազգագրական ժողովածուի մեջ:

Մ. Միրզայանից բացի «Հայոց երաժշտական ընկերության» մեջ էին մտնում կոմպոզիտորներ Ռ. Մելիքյանը, Ս. Մելիքյանը, Ա. Տիգրանյանը, Ա. Տեր-Ղևոնդյանը, Ա. Մանուկյանը, Ս. Բարխուդարյանը, Ե. Սարդարյանը, Գ. Միրզոյանը, Վ. Ումր-Շատը, Դ. Ղազարյանը, երգչուհի Հ. Սպենդիարյանը, դաշնակահար Հ. Տեր-Դավթյանը, երաժշտագետ Հ. Հովհաննիսյանը և ուրիշներ:

1915—1917 թվականներին Միրզայանը գլուքվում է պատերազմի դաշտում: Վերադառնալով ուսանում է Թիֆլիսի կոնսերվատորիայում, կոմպոզիտոր Ն. Չերեպինի մոտ:

Մեր մտավորականության բազմաթիվ ներկայացուցիչների հետ միասին Միրզայանը Հոկտեմբերյան հեղափոխության առաջին իսկ օրերից իր ուժերը նվիրում է սոցիալիստական կուլտուրայի ստեղծմանը: Նա ժողովրդական երգեր է հավաքում, հանդես է գալիս մամուլում՝ արժարժեղով երաժշտական մշակույթի հրատապ հարցեր, երաժշտական-մանկավարժական իր ամենօրյա աշխատանքով օգնում մանուկների գեղագիտական դաստիարակության գործին:

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո, կոմպոզիտորը կարևոր և եռանդուն մասնակցություն է ունենում Թիֆլիսի հայ արվեստի տան հիմնա-

դըրմանը: Հայարտունը կազմակերպվում է 1921 թվականին: Նրա երաժշտական սեկցիայի հիմնադիրներից ու ակտիվ անդամներից էին Ռ. Մելիքյանը, Ա. Տիգրանյանը, Ա. Տեր-Ղևոնդյանը, Ս. Բարխուդարյանը, Վ. Ումր-Շատը, Մ. Մազմանյանը, Կ. Զաքարյանը, Վ. Տալյանը: Հայարտան երաժշտական սեկցիան նպատակ ուներ պրոպագանդա մղել լայն խավերի մեջ, հայ կոմպոզիտորների հասարակական-երաժշտական ու ստեղծագործական աշխատանքների ծավալմանը նպաստելու համար: Այս նպատակով Հայարտունը կազմակերպում է սիմֆոնիկ նվագախումբ, երգեցիկ խմբեր (այդ թվում և մանկական), երաժշտական ստուդիա, ստեղծագործական կապերի մեջ է մտնում Մոսկվայի հայկական կոլտուրայի տան և Երևանի կոնսերվատորիայի հետ, մեծ ուշադրություն դարձնում սովետական թեմատիկայով մասսայական երգեր ստեղծելու խնդրին:

Մ. Միրզայանը, որպես Հայարտան երաժշտական սեկցիայի ակտիվ անդամներից մեկը, Ա. Մանուկյանի հետ միասին մեկնում է Լոռիի շրջանը՝ Ալավերդի, Մանես, Ուզունլար, կազմակերպում երգեցիկ խմբեր, տեղի ուժերով համերգներ տալիս, մանկական օպերաներ բեմադրում:

Էնտուզիաստ-երաժիշտների կատարած այս աշխատանքներն իրոք արժանի են բարձր գնահատության, եթե նկատի ենք ունենում տնտեսա-

կան այն ծանր պայմանները, որ ստեղծված էին
այն ժամանակ: Ավելորդ չէր լինի այդ կապակցու-
թյամբ մեջ բերել Հովհաննես Թումանյանին ուղղ-
ված Միքայել Միրզայանի հետևյալ նամակը.

Մեծարգո Հովհ. Թումանյան

Դրությունն քացատրելով ընկ. Սուրխաթյանին,
խնդրել էի մի գումար, որով կարողանամ թե ինձ
համար վերարկու և առհասարակ գնումներ կա-
տարել և թե՛ հիվանդ ընտանիքիս օգնության գալ:
Ես նրան պատմեցի, որ 7 ամիս անվճար ծառա-
յել եմ Հայարտանը՝ Հայ երաժշտության աշխա-
տավորների միությանը: Ընկեր Սուրխաթյանը իմ
խնդրիս վերա մակագրեց, որը և ներկայացնում
եմ Ձեզ: Ես, երեքշաբթի, սեպտեմբերի 27-ին;
մեկնում եմ Երևան; օգնելու Ռոմանոս Մելիք-
յանին ստուդիայի բացման առթիվ և վերադառ-
նալու եմ երեք շաբաթից հետո: Խնդրում եմ թե
ռոճիկիս հաշվին նպաստը և թե փոխարինաբար
տրվող գումարը; հանձնեք եղբորս՝ Գուրգեն Միր-
զոյանին, որին կարգադրել եմ տնօրինել այն:
Դրությունն շատ ծանր է և ձմռան հանդիպման
միանգամայն անպատիաստ [եմք] ամբողջ ըն-
տանիքով:

Հարգանքով՝ Միհ. Միրզայան

26/9—1921 թ.

Թիֆլիս¹

¹ Հայկական ՍՍՀ Գրականության և արվեստի թանգա-
րան (այսուհետև՝ ԳԱԹ), Հովհ. Թումանյանի ֆոնդ N 905:

Գրքույկում բերվող բոլոր նամակները տպագրվում են ա-
ռաջին անգամ:

Գործողովելով Երևան, նա մասնակցում է աշակերտների ընդունելության, ստուդիայի գրադարանի կազմակերպման և այլ աշխատանքներին: Որոշ ժամանակից հետո Միրզայանը վերադառնում է Թբիլիսի և վերսկսում իր գործունեությունը Հայարտանը, սկզբում՝ իբրև նրա երաժշտական սեկցիայի, ապա՝ որպես ամբողջ Հայարտան վարչության նախագահ:

1924 թվականին Սովետական Հայաստանի լուսծողկոմ Ասքանազ Մոսվյանի հրավերով Միքայել Միրզայանը տեղափոխվում է Երևան:

Կոնսերվատորիայում նա տեսական առարկաներ է դասավանդում. այդ տարվանից էլ մինչև կյանքի վերջը ժրաջան կերպով աշխատում է Սովետական Հայաստանի երաժշտական կուլտուրայի ասպարեզում՝ թե՛ իբրև ստեղծագործող, թե՛ իբրև խմբավար ու մանկավարժ:

Մ. Միրզայանը գոհունակությամբ էր մասնակցում պետական այն բոլոր միջոցառումների իրականացմանը, որոնք նպաստում էին հայրենի մշակույթի զարգացմանը: Նա հանրապետական բոլոր օլիմպիադաների գործունե կազմակերպիչն էր, ուսուցիչների վերապատրաստման ինստիտուտի որակյալ այն դասախոսներից, որ երկար տարիներ սիստեմատիկաբար գնում էր Հայաստանի շրջանները, տեղերում օգնում երիտասարդ դասատուներին՝ տիրապետելու երգ-երաժշտության դասավանդման մեթոդներին:

1927 թվականին Երևանում, նրա նախաձեռնությամբ հիմնադրվում է մանկական օպերային թատրոն, որն իր գոյությունը պահպանում է երկու տարի: Հիշենք, որ այն ժամանակ մեզանում չկային նյութական անհրաժեշտ պայմաններ և մանկական որևէ թատրոն. այդ պատճառով էլ, ձեռնարկված գործը պահանջում էր բացառիկ ջանքեր և խանդավառ նվիրում: Չի կարելի չնշել այն օգնությունը, որ այս աշխատանքում կոմպոզիտորին ցույց է տվել իր կյանքի ընկերուհին; արտիստուհի Լյուսյա Միրզայանը, որը կարում էր երեխաների շորերը, հագցնում, գրիմ անում: Թատրոնը բեմադրում է հարյուրից ավելի ներկայացումներ; որոնք ունեցել են մոտ տասը հազար հանդիսատես երեխա: Այդ օպերաների թվումն էին Ա. Մանուկյանի «Չարի վերջը», Վ. ՈւմրՇատի «Ուլիկները»; Ս. Մուրադյանի «Ծունն ու կանոն»; Ա. Մայիլյանի «Դոկտոր Աքլորյանը»; «Չար Միկիչը»; Դ. Դազարյանի «Հաղթված բազեն» և իր՝ Միրզայանի «Ծիւնն ու սազը»; «Ծպուռն ու մրջյունը», «Կեցցե առողջությունը», «Մկների ժողով»-ն ու «Տատի հավերը»: Մ. Միրզայանը հանդես է գալիս թե որպես բեմադրող, թե խմբավար ու դաշնակահար (օպերան վարող): Այս կիրակնօրյա ներկայացումները մեծ ընդունելություն են գտնում:

Կոմպոզիտորը մանուկներին է նվիրում իր եռանդը նաև երաժշտական մանկավարժության

ապարեզում, երկար տարիներ աշխատելով Սպենդիարյանի անվան երաժշտական յոթնամյա դպրոցում: Նա այդ դպրոցի ամենահին և առաջնակարգ դասատուներից ու ղեկավարներից էր:

Միքայել Միրզայանը, կարևոր համարելով մանկավարժի աշխատանքը, շատ է մտահոգվել, որ այն գնահատվի ըստ արժանվույն: Այդ մասին են ասում Ա. Մայիլյանին՝ 1930 թվականի մայիսի 1-ին ուղղված նրա նամակի հետևյալ տողերը. «Սիրելի Անտոն, անկեղծ ուրախացրեց քո հոբելյանի ծանուցագիրը. սա միայն քո տոնը չի, սա հայ երաժիշտ-մանկավարժի տոնն է: Ինքս շուրջում եմ քո հոբելյանով, երբ տեսնում եմ, որ հայ երաժիշտ-մանկավարժը հասարակայնորեն գնահատվում է, նրա աշխատանքը արժեքավորվում է: Անտոն ջան, քո վաղվան հոբելյանը մի վերին աստիճանի պատվավոր ցույց է Ադրբեջանի հանրապետության կողմից: Դու չգիտես թե այս թույնիս երախտագիտության ինչպիսի ջերմ զգացմունքներ եմ տածում դեպի ադրբեջան ժողովուրդը»¹:

Սովետական կառավարությունը բարձր է գնահատել Մ. Միրզայանի, որպես արվեստի անխոնջ մշակի գործունեությունը: 1939 թվականին, առաջիններից մեկը հայ երաժիշտների մեջ, նա հայկական ՍՍՀ Արվեստի վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում է ստանում: Այդ առթիվ, նույն

¹ ԳԱԲ, Ա. Մայիլյանի ֆոնդ № 879.

նկ. 1. Մ. Միրզաբեկյանը մեկ խումբը երամկանների հետ: Կանգնած են: աջից՝ Մ. Միրզաբեկյան,
 Յ. Հովհաննիսյան, Օ. Տեր-Գրիգորյան, Դ. Սողոմոնյան: Նստած են՝ Ա. Այվազյան,
 Ա. Ազատյան, Ա. Մանուկյան, Սպ. Մելիքյան:

Նկ. 2. Մ. Միրզայանը և Ռ. Մելիքյանը:

թվականի մայիսի 12-ին կոմպոզիտոր Անտոն Մայիլյանը գրում է նրան. «Այժմ դու արվեստի վաստակավոր գործչի կոչում ունես. հազար անգամ արժանի ես դու այդ կոչմանն ու ես, որպես մեկը քո բարեկամներից գալիս եմ շնորհավորելու բարձր կոչումդ»¹:

Մի քանի ամիս անց, Մ. Միրզայանը մասնակցում է հայ արվեստի առաջին տասնօրյակին. մեր Միության մայրաքաղաքում կատարվում են կոմպոզիտորի մի շարք երգերը: Եզրափակիչ համերգում հնչում են «Գեղջկուհու երգը»՝ Տ. Սազանդարյանի, «Հայրենիք և սեր»-ը՝ Թ. Խաչատրյանի կատարմամբ: Իր երկարամյա, բեղմնավոր գործունեության համար նա պարգևատրվում է «Պատվո նշան» շքանշանով: Մինչ այդ, 1938 թվականին, Սովետական Հայաստանի երաժշտական հասարակայնությունը նշում է նրա ծննդյան 50 և երաժշտական գործունեության 30-ամյակը:

Մ. Միրզայանը Մ. Սարյանի, Վ. Համբարձումյանի, Ս. Երեմյանի և հայ անվանի այլ արվեստագետների ու գիտնականների հետ 1952 թվականին ընտրվել է Խաղաղության կողմնակիցների համամիութենական չորրորդ կոնֆերանսի պատգամավոր: Նա ավելի քան արժանի էր դրան. չէ՞ որ Հայրենական պատերազմի առաջին իսկ օրերից մինչև նրա հաղթական ավարտը կոմպոզիտորը իր քնարը հնչեցրեց խաղաղության համար, իր գրած բազմաթիվ ոգեշունչ երգերով

¹ ԳԱԲ, Մ. Միրզայանի ֆոնդ, № 157, Բ. 17:

նպաստելով թշնամու ջախջախմանը, խաղաղության ամրապնդմանը:

Այդ նույն՝ 1952 թվականին և դրանից առաջ (1948) Միրզայանն ընտրվում է ՍՍՀՄ կոմպոզիտորների համամիութենական առաջին և երկրորդ համագումարների պատգամավոր, 1953—55 թվականերին՝ Երևանի քաղաքային սովետի դեպուտատ: Անվանի երաժիշտը բացի այդ, պարգևատրվում է մի շարք մեդալներով ու պատվոգրերով:

Նա միշտ հպարտացել է իր հայրենի երկրի, նրա արվեստի և հատկապես՝ երաժշտության ծաղկումով: Այդ առթիվ, հետաքրքրական է ամերիկաբնակ խմբավար, առաջադիմական գործիչ Ռ.Տիգրանյանին հասցեագրված նամակներից հետեվյալ հատվածները.

«Ռուբեն ջան, մեզ մոտ ամեն ինչ փոխվել է հեքիաթային կյանքի... Այսօր ունենք մեծ թվով երիտասարդ կոմպոզիտորներ. մեր միությունը (Հայաստանի կոմպոզիտորների միությունը.—Ք. Գ.) ունի մոտ 80 կոմպոզիտորներ և մուզիկովեդներ (երաժշտագետներ. Ք. Գ.) C.C.C.P.-ի մեջ, Հայաստանի Երաժշտական Միությունը առաջնակարգ տեղ է գրավում. մենք ունենք տասնյակներով սիմֆոնիկ ստեղծագործություններ, որով հպարտանում է ոչ միայն Երևանը, այլ ողջ Միությունը: ...Երիտասարդներից անվանի երաժիշտներ ու լաուրեատներ են՝ Առնո Բաբաջանյանը,

Ալեքսանդր Հարությունյանը, Էդգար Հովհաննիսյանը և ուրիշները. չեմ խոսում Արամ Խաչատրյանի մասին, որ C.C.C.P-ի ժողովրդական արտիստի կոչում ունի, որին, իհարկե, դու լավ գնահատում ես»: Բնականաբար, Միրզայանը գրում է և իր տղայի՝ Կոմպոզիտոր Էդվարդ Միրզոյանի մասին. «Հայաստանի Կոմպոզիտորների Միության նախագահը իմ տղան է՝ Էդիկ Միրզոյանը, որն ունի մի շարք սիմֆոնիկ գրվածքներ. նա միաժամանակ Երևանի Պետական Կոնսերվատորիայի ստեղծագործական դասարանի ղեկավարն է (դոցենտ)»¹:

Մի այլ նամակում. «Ռուբեն ջան, որ ասեմ Երևանը իր ողջ բովանդակությամբ, կուլտուրայով, սոցիալիստական շինարարությամբ փոխվել է, այս խոսքը քեզ չի կարող լրիվ պատկերացում տալ: Երևակայո՞ւմ ես, եթե Հայաստանը անցյալում պատմական հասկացողություն էր, այսօր նա իրականություն է, այն էլ հարուստ իրականություն իր տասնյակ գործարաններով, կրթական հաստատություններով, համալսարանով ու տասնյակ վուդերով, սեփական կոնսերվատորիայով, որի թե կատարողական և թե ստեղծագործական ուժերը հաղթահարում են առաջնակարգ կոնկուրսներ»²:

¹ Նամակը գրված է 1957 թվի դեկտեմբերի 18-ին: ԳԱԲ, Ռուբեն Տիգրանյանի ֆոնդ, № 39:

² Նամակը գրված է 1958 թ. հոկտեմբերի 28-ին: Պահվում է նույն տեղում, № 40:

Ահա այսպիսին էր հայրենասեր արվեստագետ Միքայել Միրզայանը:

* * *

Անվանի կոմպոզիտորը իր ստեղծագործական առաջին իսկ քայլերից ամուր կերպով կապված է եղել մեր ժողովրդական արվեստի ավանդույթների հետ, ջերմորեն սիրել է մեր հայրենի մեղեդիները, նրանց լավագույն օրինակների մեջ խորապես զգալով ժողովրդի ստեղծած գոհարների իսկական հմայքը:

Պատանի հասակից սկսած, իր ստեղծագործական կյանքի ընթացքում նա գրել է մոտ երկու հարյուր անուն երկեր, որոնց թվումն են գործիքային պիեսներ և հիմնականում վոկալ ստեղծագործություններ. ռոմանսներ, բալլադներ, մանկական ու մասսայական երգեր, պիոներական խմբերգեր ու մանկական օպերաներ:

Մանկական, պիոներական ու դպրոցական երգերում գովերգվում են Հայրենիքը, Լենինը: Բազմաթիվ երգեր էլ նվիրված են աշխատասիրությանը, միասնականության գաղափարին: Կան բնությանը նվիրված երգեր:

Մանուկների համար գրած ստեղծագործություններից պետք է նշել «Ճպուռն ու մրջյունը», որը նրա գրած երաժշտական-բեմական հիմք պատկերներից ամենից ավելի ամբողջա-

20

կանն է ու ինքնատիպը, ինտոնացիոն ոլորտով մոտ և հարազատ երեխաներին: Նրա համար սյուժետային նյութ է ծառայել Ի. Կոիլովի համանուն առակը: Ծուլությունը դատապարտող այս երաժշտական պատկերը գրված է 1914 թ. և առաջին անգամ բեմադրվել է նույն թվականի փետրվարի 17-ին, Թիֆլիսում: Բեմադրությունը նվիրված է եղել Կոիլովի մահվան 70-ամյակին: «Հայրուն ու մրջյունը» այնուհետև բազմիցս կատարվել է հատկապես 1926—1927 թթ., երբ Երևանում գործում էր Միրզայանի հիմնադրած «Մանկական օպերան»:

Մանկական երգերից ու խմբերգերից առանձնապես պետք է նշել «Խորհրդային օդաչուների երգը»՝ քառաձայն խմբի համար, որը գրավում է իր դինամիզմով, պատանեկան ավյունով և կառուցվածքի ամբողջականությամբ:

Նոր կյանքը կոող պատանի մարտիկներին է նվիրված «Դարբիններ ենք մենք» (այլ անվանմամբ՝ «Թող զնգա») խմբերգը, որը նույնպես ուշագրավ է իր պայծառությամբ: Պիոներական բազմաթիվ երգերի նման, սա էլ գրված է սովետական մասսայական երգի ոճով: «Դարբիններ ենք մենք» խմբերգը կոմպոզիտորի ամենատարածված ստեղծագործություններից է:

Հայրենիքի գովք է «Երգ հայրենիքի մասին» եռաձայն խմբերգը, որը լիրիկական երանգ ունի: Բրավիչ են իրենց առույգ ու թարմ հնչողությամբ,

երբեմն էլ ընդգծված ու ցայտուն մեղեդայնությամբ «Աշխատանքի մարտիկները», «Լիներք հերոս», «Ճամբարում», «Հնչիր դու շեփոր», «Մայիսը կարմիր» (նույնը՝ «Ջան կարմիր մայիս») խմբերգերը, «Տոնաճառ», «Ծիծեռնակին», «Եղանակ», «Բերքի տոն», «Ծիտը», «Մայիս» երգերը: Այս երգերից առանձնապես պետք է նշել «Տոնաճառ»-ը (խոսքը նույնպես Մ. Միրզայանի), որն արդեն քսան տարուց ավելի է, ինչ սիրով երգվում է մանուկների կողմից:

Իրենց բովանդակությամբ ու թեմաների ընդգրկումով առանձնապես հարուստ ու բազմազան են Միքայել Միրզայանի մասսայական ու գուսանական ոճի երգերը, ոոմանսներն ու բալլադները: Գերակշռում են առաջին երկու ժանրի երգերը:

Սովետական մասսայական երգը ձևավորվում է 20-ական թվականների վերջին և իր առավել լայն զարգացմանը հասնում հաջորդ տասնամյակում:

Մասսայական երգը, որի բնագավառում ՌՍՖՍՀ-ում հիշյալ տարեթվերին աշխատում էին հատկապես կոմպոզիտորներ Ս. Դավիդեակոն, Վ. Բելին, Մ. Կովալը, Բ. Շեխտերը, արտացոլում է հեղափոխության, քաղաքացիական կռիվների թեման: Այդ տարիներին հրատարակվում են կար-

միր բանակային, հեղափոխական երգերի ժողովածուներ: Այս երկույթն իր արձագանքն է գտնում ինչպես ազգային տարբեր հանրապետություններում, այնպես էլ Հայաստանում:

Կոմպոզիտոր Ռոմանոս Մելիքյանը կազմում է «Կարմիր բանակային երգեր» ժողովածուն (1930 թ., Մոսկվա), որը բաղկացած է «Պրոլետարական երգեր», «Ծարքային երգեր», «Նոր կենցաղի երգեր», «Ժողովրդական պարերգեր» բաժիններից (ընդամենը 43 երգ ու պարերգ): Առաջին երկու բաժինների երգերը գրված են ոռու և արևմտաեվրոպական, իսկ «Նոր կենցաղի երգերը»՝ սովետահայ կոմպոզիտորների կողմից: Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել «Ինտերնացիոնալ», «Անվախ ընկեր», «Դու զոհ գնացիր» և հեղափոխական հայտնի այլ երգեր (տեքստերը՝ հայերեն լեզվով): Կասկածից դուրս է, որ այդ երգերը նույնպես, մեր բանակի հայ մարտիկների գաղափարա-գեղարվեստական դաստիարակության մեջ զգալի դեր են կատարել:

30-ական թվականներին մասսայական երգերի թեմատիկան ընդլայնվում է: Նրանցում գովերգվում է սոցիալիստական շինարարությունը, հրապարակ են գալիս կոլտնտեսային գյուղի առօրյայի հետ կապված կերպարներ, արտացոլվում լիբիկական նոր տրամադրություններ և մոտիվներ, բնության պատկերներ: Այդ կարգի թեմաները դրսևորվում են սովետահայ կոմպոզիտորներ

Ռ. Մելիքյանի, Մ. Միրզայանի, Մ. Մազմանյանի
և ուրիշների երգերում:

Մեծ ժողովրդականություն են ստանում Ռ. Մե-
լիքյանի «Կոմսոմոլ էն տղեն» (խոսք՝ Գ. Սար-
յանի), «Էնքան սիրուն» (խոսք՝ Ս. Վահունու),
«Ղարդաշ Հասան», «Կոմսոմոլկան ու կոմսոմո-
լիստը» (տեքստի հեղինակ՝ Ա. Խնկոյան) երգերը:
Հաջող երգերով է հանդես գալիս նաև Ա. Տեր-
Ղևոնդյանը՝ «Ջան Ադրբեջան», «Արտերը ծլել
են» (երկուսի խոսքերն էլ Ա. Վշտունու), «Ես սի-
րում եմ բունն թափով» (խոսք՝ Ն. Զարյանի):

Մ. Միրզայանի երգերից մեծ տարածում են
ստանում «Նոր երգ»-ը («Սիրուն աղջիկ, ո՞ւմ ես
սիրում աշխարհում» խոսք՝ Ե. Զարեանցի), «Ար-
տերգ»-ը («Ծլել է արտա»), «Ողջույն Բաքու» (եր-
կու երգի խոսքերն էլ Վ. Ալազանի):

Կոմպոզիտորի ստեղծագործական մտահղա-
ցումներում մասսայական երգն իր արժանի տեղն
է գտնում: Այդ երգերում է ձևավորվում նրա ստեղ-
ծագործական անհատականությունն ու նրանցով
էլ նախ և առաջ նա հայտնի ու սիրելի է դառ-
նում իր ժողովրդին: Միրզայանը հիմնվելով հայ
ժողովրդական երգի ինտոնացիաների ու երա-
ժրշտական ձևի վրա, ստեղծել է ժողովրդին
մոտ և սիրելի իր ինքնուրույն երաժշտա-
կան լեզուն: Վերջինս միշտ էլ եղել է պարզ,
հստակ և գրավիչ: Դիմելով մասսայական երգին,
կոմպոզիտորն այն դարձրել է ավելի գունեղ, իր

տրամադրությամբ ժամանակակից. այդ են ապացուցում նրա՝ «Գեղջկուհու երգը», «Սարի աղջիկ», «Էս ինչ վարար ջուր եկավ» և մի շարք այլ երգերի համեմատությունը մինչև 30-ական թվականների ստեղծագործությունների հետ:

Մ. Միրզայանի մասսայական երգերում արտահայտություն են գտել թե լիրիկական, թե աշխատանքային թեմաները: Արտացոլվել են նաև բնության պատկերներ. հաճախ այս մոտիվները հանդես են եկել շաղկապված: Այնուամենայնիվ գերակշռողը լիրիկան է, որը վառ մարմնավորումն է ստացել նրա մի շարք երգերում: Դրանցից է «Գեղջկուհու երգը», (խոսք՝ Վ. Աղասյանի), որը գրավում է երիտասարդական թրթիռով, գրական ու երաժշտական տեքստի անմիջականությամբ: «Գեղջկուհու երգը» սիրային է. երգի հերոսը «տրակտոր քշող տղեն» է: Այդ պատճառով էլ երգի ինտոնացիաները թեև գեղջկական, սակայն առնչվում են 30-ական թվականների սովետահայ երաժշտության մեջ ձևավորված որոշ ինտոնացիաների հետ: Բայց ինչպես շատ հաճախ, այս անգամ էլ, կոմպոզիտորը, երգի լադային-ինտոնացիոն ոլորտի մեջ ներմուծում է իր կողմից այնքան սիրված գուսանական երաժշտության տարրեր, որոնք հարստացնում են երգը: Միաժամանակ, շնորհիվ քառյակային ձևի և այն բանի, որ նվագակցությունը ֆոնի բնույթ ունի երգը մնում է պարզ, դյուրըմբռնելի. մի պահանջ, որ

առաջադրված էր «գեղջկական», «կոլտնտեսային» երգերին՝ գոնե 30-ական թվականներին:

Մ. Միրզայանի լիրիկական-մասսայական տարածված երգերից է նաև «Սարի աղջիկ»-ը (խոսք՝ Մ. Լեոնուհու), նույնքան անմիջական ու թովիչ, ինչքան «Գեղջկուհու երգը»: «Սարի աղջիկ» երգում գովերգվում է հանրօգուտ աշխատանքով զբաղված հայ կինը:

Կոմպոզիտորի մասսայական երգերի թվում քիչ չեն նաև սոցիալիստական գյուղին, համայնական դաշտերին ու նրա հերոսներին նվիրված երգերը՝ «Էս ինչ վարար ջուր եկավ», «Մեր արտերում», «Արտերգ», «Գարնանացան» («Փշի զուռնեն»), «Բերքի տուն», «Երբ արտը կերթանք»:

«Էս ինչ վարար ջուր եկավ» երգում (խոսք՝ Ա. Գրաշու), գովերգվում է «դաշտերի քուրիկ՝ անուշ ջրիկ»-ը, որ պետք է հագեցնի պապակ դաշտերը: Տեքստին համապատասխան՝ երգը ուրախ է, կայտառ (ոիթմը՝ պարային), լուսավոր: Երգի մեղեդին և տեքստը միաձուլվել են, ժողովրդական ոճը հարազատ է այս երգի բուն մտահղացմանը: Նրան հատուկ հրապույր է տալիս վերջին՝ ընդհանրացնող ֆրազը:

Լիրիկական թեման ավելի ու ավելի է ուժեղանում Միրզայանի այն երգերում, որտեղ յուրովի օգտագործվել են գուսանական արվեստի ոճական առանձնահատկությունները:

Գուսանական արվեստը հին տրադիցիաներ

ունի մեզանում: Գուսանները, որոնք միաժամանակ եղել են և բանաստեղծներ ու ասմունքողներ, և երգիչներ ու երգահաններ, սպասարկել են ժողովրդի ամենատարբեր խավերին: Նրանք եղել են բարոյական բարձր նորմաների ջատագովներ: Իրենց արվեստը մեծապես ի սպաս են դրել աշխատավոր ժողովրդի խոհերն ու երազանքները արտահայտելուն:

Հայ գուսանական արվեստի կատարյալ օրինակներ են պահպանվել 12-րդ դարից: Գուսանական նոր դպրոցի հիմնադիրներն են համարվում Նաղաշ Հովնաթանը (1661—1722) և Բաղդասար դպիրը (1680—1763): Աշուղական¹ արվեստը իր զարգացման գագաթնակետին է հասել հանճարեղ Սայաթ-Նովայի (1712—1795) ստեղծագործության մեջ: Հետագա վերելքը նկատվում է 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին Ծիրինի (1827—1854), Զիվանու (1846—1909) և Ծերամի (1857—1938) ստեղծագործությունների մեջ, որոնցում երաժշտագետ Ռ. Աթայանի ճշմարտացի բնութագրմամբ «...լայն հոսանքով ներս են խուծում հասարակական մոտիվները, որոշ չափով ետ մղելով ավանդական սիրային թեման իր «վարդ ու բլբուլով»²:

Մ. Միրզայանի մի շարք երգերում զգացվում

¹ Հայտնի է, որ 17, 18-րդ դարերում «գուսան» անվանման փոխարեն գործ է ածվում «աշուղ»-ը:

² Ռոբերտ Աթայան «Գուսան Հավասի», Երևան, 1963 թ., էջ 71:

Է գուսանա-աշուղական երաժշտությանը հատուկ «ակնբախ հուզականությունը, պոթելուն կիրքը, հոետորական պաթոսը»¹: Միրզայանի երգերից շատերը մոտ են գեղջկական երգ-երաժշտությանը, մի գիծ, որ գալիս է 19-րդ դարի վերջի և մեր դարասկզբի գուսաններից: Նա գուսանական երգի մեծ գիտակ է եղել: Միրզայանը գրել է երգեր գուսանների տեքստերով՝ «Կարմիր վարթ իս էլի գոգալ» խոսք՝ Սաչաթ-Նովայի, «Սիրերգ»՝ Էգիազի, «Գեներալ Բաղրամյան», «Նվեր Սաֆարյան»՝ Սերոբի: Մշակել է Սաչաթ-Նովայի երգերը («Թեգուզ քո քաշը», «Աշխարհս մե փանջարա է»): Ստեղծել է նաև գուսանական ոճի ինքնատիպ երգեր, որոնցից ամենավաղը Ավետիք Իսահակյանի խոսքերով գրած «Հերոսական»-ն է՝ կոմպոզիտորի լավագույն երգերից մեկը: Այս երգերին հատուկ են լայն շունչը, մեղիզմների և սիմկոպների առատությունը, խառը չափերը, լադային հարըստությունը:

Մ. Միրզայանի ստեղծագործության մեջ վերոհիշյալ ոճն արտահայտվում է և՛ հայրենասիրական, և՛ լիրիկական, և՛ աշխատանքային ու այլ երգերում: Նրա լիրիկական երգերից («Թեգուզ քո քաշը», «Կարմիր վարթ իս էլի գոգալ») ամենավաղը՝ «Սիրերգ»-ն է:

«Սիրերգը» շատ գունեղ է թե իր երաժշտու-

¹ Ռոբերտ Աթայան «Գուսան Հավասի» Երևան 1963 թ., էջ 71

թյամբ, թե իրեն այնքան համապատասխանող գրական տեքստով, որը կառուցված է գուսանական բանաստեղծության համար շատ բնորոշ երկխոսության սկզբունքով. երկխոսություն, որ տարվում է մեկ անձի միջոցով: Երգի սիրային բովանդակությունը սկզբից մինչև եզրափակումը բացահայտվում է աշխույժ, կատակային բնույթով: Վերջում այն ավելի հուզական է դառնում այն բանի շնորհիվ, որ եզրափակիչ մասում երգի տեմպը դանդաղում է, ընդհատվում է մեղոդիկ գիծը և այն հանդես է գալիս նոր լադում: Այդ բոլորը եզրափակումը դարձնում են առավել իմաստալից: Երգի կատակայնությունը վերանում է, այն «լուրջ» բնույթ է ստանում: Չէ՞ որ չնայած կատակի ձեվով, բայց լուրջ բանի՝ սիրո մասին է խոսքը:

Ինչպես տեսանք, Միրզայանի ստեղծագործության մեջ մեծ տեղ են գրավում լիրիկական երգերը: Այնուամենայնիվ կոմպոզիտորի ստեղծագործությունների հիմնական առանցքը հայրենասիրությունն է:

Կոմպոզիտորի ստեղծագործությունը մի գույք է հայրենիքին, նրա հերոսներին, հայրենի քաղաքներին, ծովերին, դաշտերին:

Բնականաբար հայրենասիրական թեման ամբողջ ուժով հանդես եկավ Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին և ոչ միայն Միրզայանի մոտ: Մեր Միության բոլոր կոմպոզիտորների մոտ հայ կոմպոզիտորներն էլ հայրենասիրա-

կան կրթով անդրադարձան հայրենիքի պաշտպանության թեմաներին, պատերազմի առաջին իսկ օրերից մինչև նրա հաղթական ավարտը գրելով Հայրենական պատերազմի հետ առնչվող ստեղծագործություններ, խմբերգեր և մեծ մասամբ երգեր:

Երգ. այդ, ամենալայն ժողովրդականությունը վայելող երաժշտական այդ ժանրն առաջին հերթին գրավեց խորհրդային, այդ թվում և խորհրդային հայ կոմպոզիտորներին, որոնք լավ գիտեին, որ բոլոր ժանրերից դա ավելի սիրելի է զինվորին: Պատահական չէ, որ համաշխարհային առաջին պատերազմի ժամանակ հետևակներն ասում էին. «Ոչ ոքի պետք չէ այնպես շնորհակալ լինել, ինչպես նրան, ով երգ է հորինում զինվորի համար»: Եվ խորհրդային կոմպոզիտորները, այդ թվում նաև հայ կոմպոզիտորներն ստեղծում էին վրեժի կոչող, մեր բանակի հերոսականությունն ու խորհրդային ժողովրդի հայրենասիրությունն արտացոլող, բանակի կենցաղը պատկերող էստրադային, հումորիստական ու լիրիկական երգեր: Գրվում էին խմբերգեր, բալլադներ և մույզնիսկ սիմֆոնիաներ:

Խորհրդային ժողովրդի ու Կարմիր բանակում կռվող մարտիկների հավատն է արտահայտվում հաղթանակի նկատմամբ Ա. Սաթյանի «Աշխարհագորականը» (խոսք՝ Ա. Վշտունու), Կ. Զաքարյանի «Մեր ճանապարհը» (խոսք՝ Սարմենի),

Ա. Տեր-Ղևոնդյանի «Կովկասյան քաջեր»-ը (խոսք՝ Ա. Վշտունու), Ա. Հարությունյանի «Մեզ չկա պարտություն» (խոսք՝ Գ. Բորյանի), Մ. Մազմանյանի, Է. Միրզոյանի, Ա. Դոլուխանյանի «Գովք Կարմիր բանակին» (խոսք՝ Հ. Շիրազի), Զ. Վարդանյանի ու Ա. Դոլուխանյանի «Ռազմի քայլերգ»-ը (խոսք՝ Գ. Բորյանի) երգերում ու քայլերգերում:

Թշնամու նկատմամբ վրեժի ու ատելության երգերով են հանդես գալիս Հ. Ստեփանյանը՝ «Մեր հայրենիքն է մեզ կանչում», Գ. Եղիազարյանը՝ «Ատելության երգ» (երկուսի խոսքերն էլ Մ. Մելիքյանի) և Ռ. Աթայանը՝ «Վրեժ» (խոսք՝ Դ. Կոմունու):

Լիրիկական զգացմունքներ են հարուցում իրենց երգերով Ա. Սարյանը՝ «Մարտիկի երգը» (խոսք՝ Գ. Մարյանի); Ա. Այվազյանը՝ «Նամակիս փոխարեն» (խոսք՝ Վ. Լեբեդև-Կումաչի); Ա. Դոլուխանյանը՝ «Արտերի երգը» (խոսք՝ Հ. Շիրազի); Կ. Զաքարյանը՝ «Իմ կոմանդիր յարը» (խոսք՝ Ա. Վշտունու), Ռ. Աթայանը՝ «Հրաժեշտի երգ» (խոսք՝ Մարմենի), Վ. Տիգրանյանը՝ «Գթության քույր» (խոսք՝ Վ. Աղաւյանի), Վ. Տալանը՝ «Երգ Հոկտեմբերյան» (խոսք՝ Վ. Հարությունյանի):

Թվարկված երգերն ու խմբերգերը հիմնականում հագեցված են ազգային երաժշտության ոգով, քայց կան և այնպիսիները, որոնք իրենց երա-

ժըշտական լեզվով հասցեագրված են ոչ միայն հայ մարտիկներին. դրանք են Հ. Ստեփանյանի «Մայր հայրենիքն է մեզ կանչում», Գ. Եղիազարյանի «Ատելության երգ», Ա. Այվազյանի «Նամակիս փոխարեն» և Ռ. Աթայանի «Վրեժ»-ը՝ գրված սովետական մասսայական երգի ոճով:

Միքայել Միրզայանն էլ իր ստեղծագործությամբ արձագանքեց Հայրենական պատերազմի դեպքերին: Քիչ է ասել արձագանքեց. նա իր ողջ արվեստը ծառայեցրեց Հայրենական պատերազմին, մեկ անգամ ևս դրսևորելով իրեն որպես արվեստագետ-քաղաքացի: Նա գրեց հաղթանակի հավատով ներշնչված երգեր՝ «Հաղթողներին»¹, «Զարկեցեք ընկերներ», գուլերգեց հերոսներին՝ «Հերոսական», «Գեներալ Բաղրամյան», «Ողջուն Թամանյան դիվիզիային», «Սարգիս Մարտիրոսյան» («Հպարտ են շողում»), «Անուններով հերոսական»: Այս երգերում հայրենասիրության զգացմունքը և հերոսականությունը մի ծրգանական միասնություն են կազմում: «Հպարտ են շողում» երգում արտացոլվել է նաև ինտերնացիոնալիզմի գաղափարը:

¹ Նկատի ունենալով այն, որ Միրզայանի միևնույն երգը հաճախ հիշատակվում է մի քանի անգամ և խոսքի հեղինակի անունը ամեն անգամ նշելը կծանրաբեռնի տեքստը, մենք նպատակահարմար համարեցինք այն հիշատակել գրքի վերջում բերված ստեղծագործությունների ցանկում: Ցանկից բացի, գրքույկում նշվում են այն բանաստեղծների անունները, որոնց տեքստերով զրված երգերի մասին խոսվում է:

Նկ. 3. Մի խումբ կոմսոլդները. ձախից՝ Մ. Միրզայան, Հ. Ստեփանյան, Դ. Հաղար-
 յան, Ա. Մանուկյան, Ա. Խաչատրյան, Ե. Սարգսյան, Է. Կղարթյան, Ե. Սահառունի,

Գ. 4. Մ. Միրզայանը մի խումբ հայ կոմպոզիտորների հետ
 լիսլովոգսկում: Վերևի շարքում. ձախից՝ Ան. Տեր-Հենդյան,
 Բ. Միրզայան, Վ. Տալյան: Ներքևում՝ Ս. Բարխուդարյան,
 Է. Միրզոյան, Հ. Ստեփանյան, Ալ. Հարությունյան:

Հայրենական պատերազմի տարիներին Մ. Միրզայանի գրած երգերը վերոհիշյալներով չեն սահմանափակվում: Նա գրում է նաև լիրիկական շնչով հայրենասիրական երգեր. մի ժանր, որ այնքան սիրելի է հայրենի տնից, հարազատներից, սիրած աղջկանից հեռու գտնվող զինվորին: Դրանցից են «Բանակ եմ գնում», որը պատկերում է որդու բաժանումը մորից, «Բարի երթ»-ը, որտեղ երիտասարդները բարի ճանապարհ ու հաղթանակ են մաղթում բանակ գնացող իրենց ընկերոջը և «Իմ կոմանդիր յարը», որտեղ սիրող աղջիկը իր «կոմանդիր յարի» գովքն է անում: Երեք երգն էլ հոգեթով են, իրենց ինտոնացիոն լեզվով ու կառուցվածքով պարզ, անպաճույճ, գրված հայ ժողովրդական լիրիկական երգի ոճով, որ միանգամայն համապատասխանում է նրանց գրական տեսքներին:

: Հայրենասիրական թեմայի հետ սերտորեն առնչվում են մեծ Լենինին («Խոհեր», «Լենին»), Ս. Մ. Կիրովին («Հրաժեշտի երգ») նվիրված երգերը:

Սակայն սրանք էլ չեն սպառում հայրենասիրական թեման Միրզայանի ստեղծագործության մեջ: «Մեր երգերը», «Հայաստան», «Երկիր հայրենի», «Իմ Սովետական անուշ Հայաստան» երգերում արտացոլված է կոմպոզիտորի սերը դեպի իր Հայաստանը, նրա բնությունը, իրեն ծնած բազմաշարժար ժողովուրդը, իսկ «Հայրենիք և սեր» և

«Իմ սուրբ հայրենիք» երգերում սովետական քաղաքացու՝ իր մեծ հայրենիքի նկատմամբ ունեցած վսեմ զգացմունքները:

Տարբեր երանգներով արտահայտված հայրենասիրական այս մոտիվները կարծես ընդհանրացել ու թերևս ամենատիեզերական կերպով պոռթկացել են «Իմ սուրբ հայրենիք» երգում, որի գրական տեքստը հատկապես (հեղինակ՝ Հ. Ծիրազ) մի ոգեշունչ ձոն է Սովետական հայրենիքին.

*«Իմ սուրբ հայրենիք, դու սրտիս մեջ ես,
Դու սրտիս մեջ ես, ոչ լեզվիս վրա,
Իմ սրտիս միջից, թե սիրտս ճեղքես,
Այլ դրոշիդ բոցը պիտ հուրհրտ:*

*Դու սրտիս մեջ ես, իմ սուրբ հայրենիք,
Ու քս վահանն է կուրծքս հողմածին,
Թող կրծքիս պայթեն հողմ ու փոթորիկ,
Միայն թե ծաղկես սրտիս սրտի մեջ:*

*Քեզ հարյուր տեղով խոցեց թշնամին
Բայց հազար տեղով իմ սիրտը խոցվեց,
Քեզ հուր ու սրով խոցեց թշնամիդ՝
Հազար կրակով սիրտն իմ բոցվեց»:*

Այս հայրենաշունչ բանաստեղծությունը երաժրշտության մեջ լիրիկական մեկնաբանություն է ստացել:

Նշելով հայրենասիրական թեմայի կարևորությունը, պետք է ընդգծել այդ թեման մարմնավոր-

րող շատ երգերի գեղարվեստական արժանիքները. այն արժանիքները, որոնք ընդհանրապես հատուկ են Միքայել Միրզայանի լավագույն ստեղծագործություններին. լադային-ինտոնացիոն հարրստությունը, ձևի ավարտվածությունը, մեղեդու և նվագակցության հարազատությունը, արտահայտչական միջոցների նուրբ ընտրությունը, խնամքը բանաստեղծական տեքստի նկատմամբ և ամենակարևորը՝ անմիջականությունը:

Ի դեպ, կոմպոզիտորը մեծ նշանակություն է տալիս բանաստեղծական տեքստին¹. բանը միայն այն չէ, որ նա դիմում է Սայաթ-Նովային, Ավ. Իսահակյանին, Ե. Չարենցին, Հ. Ծիրազին, այլ նաև այն, որ իր շատ երգերում նա ելնում է բանաստեղծական ու երաժշտական տեքստերի ոճերի միասնության ուժի քաջ գիտակցությունից. օրինակ, Հայրենական պատերազմի տարիներին գրած «բանակային» որոշ երգերի տեքստեր կոմպոզիտորը գիտակցաբար վերցնում է գուսաններից կամ ընտրում այն բանաստեղծությունները, որոնք գրված են ժողովրդական կամ գուսանա-

¹ Միաժամանակ պետք է նշել, որ ցանկանալով իր երգերով անմիջապես արձագանքել ժամանակի հուզող երևույթներին, նա հրեմեն անհրաժեշտ խստապահանջություն չի ցուցաբերում գրական տեքստի նկատմամբ, ընտրում է «նեղ ժամանակային» տեքստեր, որի պատճառով էլ առանձին դեպքերում երաժշտությունն իր գեղարվեստական արժանիքներով շատ ավելի բարձր է տեքստից:

կան ոճով. «Գեներալ Բաղրամյան», «Բանակ եմ գնում», «Ողջույն Թամանյան դիվիզիային» (նույնը՝ «Նվեր Սաֆարյան») լավ իմանալով, որ այդ ոճն ավելի քան հարազատ է, մոտ ու սիրելի բազմահազար հայ մարտիկներին:

Նույն կերպ է վարվում կոլտնտեսային գյուղին նվիրված երգերի հետ, նրանց համար ընտրելով ժողովրդական ոճով գրված բանաստեղծություններ. «Գարնանացան» («Փշի գոռներն»), «Արտերգ», «Ծլել է արտա», «Էս ինչ վարար ջուր եկավ», «Գեղջկուհու երգը» և այլն:

Սակայն վերոհիշյալ հատկանիշները չէին կարող ապահովել կոմպոզիտորի ստեղծագործությունների գեղարվեստական անհրաժեշտ մակարդակը, եթե երգերը ինքնատիպ չլիներին. իսկ վերջինիս նպաստում է այն, որ Միրզայանի ստեղծագործություններում հանդիպում ենք տարբեր ոճով գրված երգերի ու խմբերգերի: Սովետական մասսայական երգի ու հիմնա-քայլերգային ոճով են գրված «Հաղթողներին», «Երգ խաղաղության մասին», «Իմ կոմանդիր յարը», «Բանակը կարմիր», «Զարկեցեք ընկերներ», «Քայլերգ», «Հանդիպում» երգերը, գեղջկական կոլտնտեսային երգի տարրերով են հագեցած «Արտերգ»-ը, «Գեղջկուհու երգը», «Սարի աղջիկ»-ը, «Մեր արտերում»-ն ու «Գարնանացան»-ը:

Բարձր արվեստով են գրված լիրիկա-էպիկական՝ «Իմ սուրբ հայրենիք» և «Զարթոնք» երգերը

և Էպիկական բալլադը՝ «Սասունցի 'Դավիթ» Էպոսից («Ձենով Օհանի ափսոսանքը»)։ Բալլադի պատմողական-արտասանական ոճի վեհաշունչ մեղեդին, տեքստի ու երաժշտության սերտ կապը; լնդային հարուստ կառուցվածքը և երաժշտական ձևի ամբողջականությունը այն դարձնում են ոչ միայն կոմպոզիտորի, այլև հայ երաժշտության Էպիկական ոճի լավագույն ստեղծագործություններից մեկը։

Հայ երգարվեստը այնքան լավ իմացող Մ. Միրզայանը չէր կարող չհրապուրվել ուշ միջնադարի տաղերով. դրա արտահայտությունն են «Հայրենիք և սեր» երգի խոհական բնույթն ու լայնաշունչ մեղեդայնությունը։

Անցնելով երաժշտական-արտահայտչական միջոցներից, պետք է նշել, որ երգերի նվագակցությունը բավական զարգացած է. այն նպաստում է բովանդակության թացահայտմանը, սակավ դեպքերում հանդես գալով որպես սոսկ ֆոն։

Լնդային դրսևորումները մեծ մասամբ զուգակցվում են ֆունկցիոնալ հարմոնիայի օրինաչափությունների հետ՝ «Լենիմին», «Սարգիս Մարտիրոսյան». միաժամանակ հանդիպում ենք և լնդային տեսակետից շատ հարուստ երգերի՝ «Հերոսական», «Իմ սուրբ հայրենիք», «Սիրերգ», «Գեղջկուհու երգը», որոնցում կան տարբեր լնդերի գեղեցիկ համադրություններ։ Լնդային-մոդուլացիոն հետաքրքիր դրսևորումներ են առ-

կա «Ողջուն Թամանյան դիվիզիային», «Մեր արտերում», «Զարթոնք», «Երբ արտը կերթանք» և այլ երգերում:

Ձևի լավ զգացողությունը և խնամքը բանաստեղծական տեքստի նկատմամբ, որ հատուկ է կոմպոզիտորի ստեղծագործություններին հանդես է եկել բազմաթիվ երգերում. դրանցից են «Հայրենիք և սեր»-ը, «Լենինին», «Հերոսական»-ը; «Էգիպոս»-ը:

Մ. Միրզայանի նախասիրած ձևը քառյակայինն է, սակայն գրական տեքստի կառուցվածքը նրան թելադրել է երբեմն օգտագործելու նաև երկմասանիության ու ազատ ձևի տարրեր:

Երաժշտական-արտահայտչական բոլոր միջոցները ենթարկված են ստեղծագործությունների բովանդակությանը. այսպես, այն ժամանակ; երբ համարյա բոլոր երգերում ընդգծված կերպով հանդես են գալիս հայ ժողովրդական կամ գուսանական երաժշտության ինտոնացիաները; նրան հատուկ խառը չափերն ու լադային առանձնահատկությունները «Հաղթողներին» խմբերգում՝ գրված Հայրենական պատերազմի առաջին իսկ օրերին և հասցեագրված բազմալեզու մարտիկներին, սովետական-ռուսական մասսայական քայլերգի ոճն ու լեզուն են իշխում:

Տարբեր ինտոնացիաներ են հնչում «Սիրերգ»-ում. գուսանական՝ երբ «խոսում է» գուսան Էգիպ-

38

զը և գեղջկական, երբ նրան պատասխանում է սիրող գեղջուկ աղջիկը:

Գեղջկական-ասերգային է «Քուրիկ արև»-ը, որը համապատասխանում է տեքստի ողբերգական շնչին: Ի դեպ այս երգը շատ արժեքավոր է իր լադային-մոդուլյացիոն կառուցվածքով. այն իր մեջ կրում է կոմպոզիտորի հասուն ոճի լադային մտածողության որոշակի տարրեր: Թե սրանով, թե իր ընդհանուր բնույթով այն շահեկանորեն տարբերվում է վաղ շրջանի այլ գործերից:

«Կարմիր վարդ իս էլի գոգալ» երգում կըրկնակն ընթանում է նոր լադում, որով ավելի է ընդգծվում խոսքերի իմաստը, որ սեր է արտահայտում:

Խնճույքի երգին այնքան սազող կանչի ու կըրկնակի ձևն է օգտագործված «Սեղանի երգ»-ում:

Իսկ ի՞նչ ճանապարհ է անցել կոմպոզիտորը մինչև իր լավագույն երգերն ստեղծելը. արդյոք միանգամի՞ց է ձևավորվել նրա ոճը. բնականաբար ոչ: Սկզբնական, նախասովետական շրջանի ստեղծագործություններում՝ երկու ինվենցիա, «Nocturne Mignon» դաշնամուրային սիեսներում, «Իջեք-իջեք» նոկադուրնում գրված ջութակի համար և «Գիշեր» ռոմանսում, չնայած այդ երկերի մելոդիկ գեղեցկությանն ու ձևի ավարտվածությանը, Միրզայանի երաժշտական լեզուն դեռ չունի ինքնատիպություն, նա կրում է «ընդհանուր եվրոպական» լեզվի, հայ քաղաքային երգի տար-

րերի ազդեցությունը. մի ազդեցություն, որին իրենց ստեղծագործության ձևավորման շրջանում ենթակա են եղել սովետահայ կոմպոզիտորների ավագ սերնդի համարյա բոլոր ներկայացուցիչները:

Բայց կոմպոզիտորը լավ գիտեր, որ մնում են այն ստեղծագործությունները, որոնք գրված են խորապես ազգային, ժողովրդական ոգով և ահա սովետական տարիներին (հատկապես 30-ական թվականներ) մա ժողովրդական, գեղջկական-մասսայական երգերի ոգով գրում է «Սարի աղջիկ»-ը, «Ծլել է արտա», «Գեղջկուհու երգը», և 40-ական թվականներից սկսած ազգային-ժողովրդական-գուսանական ոճի երգեր, որոնցից են «Հերոսական»-ն ու «Սիրերգ»-ը:

Իսկ ինչո՞ւ կոմպոզիտորը կանգ չի առնում 30-ական թվականներին ստեղծած երգերի բնույթի վրա: չէ՞ որ նրանք արդեն ժողովրդական ոճով էին գրված և նյդ երգերի թվում կային շատ հաջողվածները. մույն «Սարի աղջիկ» ու «Ծլել է արտըս», «Մեր արտերը», «Էս ինչ վարար ջուր եկավ» երգերը:

Այո. չնայած դրան, նրանց ընդգրկումը փոքր ինչ մեղ է, «Ժամանակային», որն արտահայտվում է և թեմատիկայի՝ միայն կոլտնտեսային-լիբիկական, և սրա հետ կապված երաժշտական ոճի մեջ՝ ժողովրդական-քաղցկային երգ, լադային ինտոնացիոն ու մետրային-ռիթմական

պարզ կառուցվածքով: Իսկ 40-ական թվականներից սկսած Միրզայանի երգերի ընդգրկումը լայնանում է, նրանցում հնչում են և հայրենիքի՝ «Իմ սուրբ հայրենիք», «Հայաստան» և՛ հերոսականության՝ «Հերոսական», «Հպարտ են շողում», «Զարկեցեք ընկերներ» և՛ սիրո՝ «Կարմիր վարթիս էլի գոգալ», «Թեգուզ քո քաշը» և՛ լիրիկական-փիլիսոփայական՝ «Աշխարհս մե փանջարա է» թեմաներ: Սրանց համար կոմպոզիտորը ընտրում է ազգային-գուսանական երգի ոճը, գրելով ավելի երկարաշունչ և լադային-ինտոնացիոն, մետրային-ռիթմական ու ձևի տեսակետից հարուստ երգեր:

Միքայել Միրզայանի երգերից շատերը մըրցանակի են արժանացել. դրանցից են «Հերոսական»-ը, «Գեղջկուհու երգը», «Խոհեր»-ը, «Հայրենիք ու սեր»-ը, «Սարի աղջիկ»-ը: Բնականաբար նրանք մեծ ժողովրդականություն են վայելում. դրա ապացույցներից են նաև երաժշտագետ Հ. Հովհաննիսյանի և Ա. Մալիլյանի նամակներից բերվող հետևյալ տողերը. «Քո տրակտորը՝ գնաց դպրոցները և մեծ հաջողություն ունի: Ինձանից բոլորն էլ արտագրեցին ու սովորեցին, — գրում է Հ. Հովհաննիսյանը Թբիլիսիից²:

Մի այլ նամակում՝ «Լսեցի քո երգերը Սազան-

¹ Խոսքը «Գեղջկուհու երգ»-ի մասին է:

² 1931 թ. 22-ը սեպտեմբերի. Մ. Միրզայանի ֆոնդ (ԳԱԹ), № 154 թ. 2:

դարչանի գեղեցիկ ու կոկ կատարումով: Այստեղ Թբիլիսիում մեծ հաջողություն ունեցան: Ողջ Թբիլիսին է երգում քո «Սարի աղջիկ»-ը... Գրիր, գրիր ու գրիր: Երգը քո՛ տարերքն է»¹:

Ա. Մալիյանը գրում է. «Միշտ ջան, քո «Ծլել է արտը» մեր աշակերտության բերանից չի հանվում. շատ ապրես, շատ շնորհալի երգ ես գրել»²:

Սակայն երբեք չպետք է կարծել, որ Միրզայանի լավագույն երգերը մեր թվարկած այս հինգվեց երգերն են, որոնք արժանացել են մրցանակի կամ հիշատակվում են նրա բարեկամների նամակներում: Ո՛չ. կոմպոզիտորի շատ երգեր գեղարվեստական ակնառու արժանիքներ ունեն. դրանցից են վերը նշված «Սիրերգ»-ը, «Մեր արտերը», «Էս ինչ վարար ջուր եկավ», «Խնճույքի երգ», «Գարուն եկավ», «Երգ Մոսկվայի մասին», «Լինենք հերոս», «Երգ խաղաղության մասին», բալլադը «Սասունցի Դավիթ» էպոսից:

* * *

Միքայել Միրզայանը մինչև կյանքի վերջը շարունակում է եռանդուն ստեղծագործել: Սակայն նա միայն կոմպոզիտոր չէր: Նա երգի ու երաժշտության ավանդման բնագավառում հմուտ ման-

¹ Անթվակիր, Մ. Միրզայանի ֆոնդ (ԳԱԹ), № 154, Բ. 14:

² 1932 թ. 8-ը մարտի, Բաքու Մ. Միրզայանի ֆոնդ (ԳԱԹ), № 157, Բ. 14:

կալարժ ու մեթոդիստ էր: Նրա գրչին են պատկանում նաև մի քանի դասագրքեր: «Նախադպրոցական երգեր ու խաղեր»-ը, «Նոտային գրագիտության դասագիրք»-ը, «Երաժշտական գրագիտության և երգի դասագիրք»-ը մեծ դեր են կատարել և շարունակում են կատարել մեր տարական և երաժշտական յոթնամյա դպրոցներում:

Մ. Միրզայանի մանկավարժական հարուստ փորձին առաջին անգամ հաղորդակից ենք լինում նրա «Նախադպրոցականի երգեր ու խաղեր» յոթ գլխից բաղկացած գրքից (Երևան, 1933, 84 էջ): Այստեղ «երաժշտական աշխատանքների» և խաղերի վերաբերյալ տրված են մեթոդական ցուցմունքներ, նկարագրված են բազմաթիվ խաղեր, բացատրված է դրանց նշանակությունը երեխայի ֆիզիկական զարգացման գործում: Գրքում բացատրություններ կան երգի, երաժշտության նշանակության մասին: Նրանում արծարծվում է դաստիարակչական նշանակություն ունեցող երգերի ուսուցման անհրաժեշտության հարցը:

Երկու տարի անց, 1935-ին, Միրզայանը հրատարակում է «Նոտային գրագիտության դասագիրք» տարրական դպրոցի 3-րդ ու 4-րդ և երաժշտական դպրոցների 1-ին, 2-րդ դասարանների համար և «Դպրոցական երգարան»: Այս երգարանն ունի տասը գլուխ. հեղափոխական ու ժողովրդական երգեր, մեներգեր ու խմբերգեր (սովետահայ կոմպոզիտորների երգերից), մանուկ-

ների աշխարհն արտացոլող երգեր՝ թռչունների ու կենդանիների մասին և այլն: Այսինքն՝ երգեր դպրոցական հասակի բոլոր երեխաների համար: Այստեղ տեղ են գտել հանրաժանությ «Վարջավյանկա»-ն, «Արտերգ»-ը, «Օ՛յ, մարալ»-ը, «Զանգյուլում»-ը, «Հայ Նազան»-ը, «Սև կաքավիկ»-ը, «Տույ-տույ»-ը: Մ. Միրզայանը մեծ երաշխիք ունի երգի ու երաժշտության ձեռնարկներ կազմելու գործում: Նրա այդ աշխատանքներից լավագույնը «Երաժշտական գրագիտության և երգի դասագիրք»-ն է, տարրական դպրոցի 1—4 դասարանների համար (առաջին հրատարակությունը՝ 1953 թ., երկրորդը՝ 1955 թ. և երրորդը՝ 1958 թ., խմբագիր՝ Ռոբերտ Աթայան): Այս գրքում, որու և արևմտաեվրոպական կոմպոզիտորների ու մի շարք ժողովրդական երգերի կողքին տեղ են գտել նաև Մ. Միրզայանի սեփական վոկալ վարժություններն ու վարժությունների տիպի փոքրածավալ երգերը: Ի դեպ, զետեղված երգերից շատերի տեքստերը ինքն է հորինել, կատարել է նաև որոշ երգերի տեքստերի թարգմանություններ:

Երկրորդ հրատարակության նախաբանում հեղինակը ստույգ բացատրում է իր աշխատանքի նշանակությունը. հայտնի է, որ շատ տարիներ մասնաշաղկապ դպրոցներում երգն ու երաժշտությունն ավանդվել է առանց որևէ սխառնմի. ամեն ինչ կախված էր միմիայն դասատուի գիտե-

լիքներից ու մանկավարժական հմտությունից, շնորհից: Առաջին անգամ հանրապետությունում դասագիրք է ստեղծվում, որ մասսայական դռարոցների աշակերտներին անհրաժեշտ գիտելիքներ տալու և երգ-երաժշտության ավանդումը պատշաճ բարձրության վրա դնելու հնարավորություն է ընձեռում: Գրքում մատչելի կերպով շարադրված է երաժշտական թեորիայի համառոտ կուրսը: Ձեռնարկում տեղ են գտել մեներգեր ու խմբերգեր՝ ընտրված համաշխարհային գրականությունից, նաև սովետական կոմպոզիտորների՝ Դ. Շոստակովիչի, Դ. Կաբալևսկու, Ռ. Մելիքյանի, Հ. Ստեփանյանի, Գ. Խաչատրյանի (Արմենյանի), Մ. Մազմանյանի և ուրիշների տեղծագործություններից:

Հեղինակն իրավացիորեն նշում է, թե որքան կարևոր է երգի բովանդակության լավ ըմբռնումը երեխայի կողմից և նրա հոգեբանությանը մոտ երգի ընտրությունը: «Երգի ազդու լինելը մեծ մասամբ կախված է այն բանից, թե երեխաներն ինչ չափով են տիրապետել բնագրին և թե վերջինս ինչ չափով է հուզել նրանց»:

Գրքում արժեքավոր խորհուրդներ կան երգի ուսուցման մասին. երեխաներին գրավելու, աշխատանքով հետաքրքրելու, նրանց կարգապահության ենթարկելու լավագույն միջոցը մանկական խաղերն են: Կոլեկտիվ խաղերը մշակում են կարգապահություն, ընկերասիրություն, ազնվու-

թյուն: Խորհուրդ է տրվում սովորեցնել խաղեր, որոնք զարգացնում են երեխաների հիշողությունը, տոկոսությունը: Տրված են այդպիսի բազմաթիվ խաղերի նկարագրություններ:

Այդ գրքի վերահրատարակությունը 1958-ին՝ շատ ավելի հարստացված է, բարեփոխված. ավելացված է մի նոր, անհրաժեշտ գլուխ՝ «Նոտային գրագիտության դասավանդման մեթոդական ցուցումներ», ճշգրտված են մի շարք հասկացողություններ (ձայն-հնչյուն), ավելի նպատակահարմար են դասավորված գլուխները: Միքայել Միրզայանի այս դասագիրքը, որ իբրև երաժշտության գրագիտության և երգի դասագիրք օգտագործվել և օգտագործվում է ոչ միայն հանրակրթական դպրոցներում, այլև գրադարանային ու մանկավարժական ուսումնարաններում ու երաժշտական դպրոցների 1-ին և 2-րդ դասարաններում, երկար տարիներ կմնա որպես երգ-երաժշտության լավագույն ձեռնարկ:

Միքայել Միրզայանի երաժշտական-քննադատական գործունեությունը ևս որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում: Տարբեր ժամանակներում գրած իր բազմաթիվ հոդվածներում ու ռեցենզիաներում նա հիմնականում անդրադարձել է երաժշտության հարցերին. գրել է մանուկների երաժշտական դաստիարակության, հայ կոմպո-

գիտորների, այդ թվում՝ Ա. Սպենդիարյանի, Ն. Տիգրանյանի, Ռ. Մելիքյանի, Ա. Տեր-Ղևոնդյանի, Ա. Բարխուդարյանի, Ա. Մանուկյանի, Վ. Ումր-Շատի ստեղծագործության ու գործունեության մասին:

Նա լուսաբանել է նաև հայկական համերգային կյանքը, արձագանքելով Տ. Նալբանդյանի, Հ. Դանիելյանի, Հ. Տեր-Դավթյանի, Ա. Գաբրիելյանի համերգներին, հոդված գրել Կոմիտասի անվան նորաստեղծ կվարտետի, ինչպես նաև երաժշտական հաստատությունների ու ընկերությունների՝ Հայարտան և Երևանի Երաժշտական ստուդիայի մասին:

Հայ երաժշտությունը պրոպագանդող նրա շատ հոդվածներում հանդիպում ենք այս կամ այն կոմպոզիտորի ստեղծագործական դիմանկարի ճիշտ գծագրմանը, օրինակ՝ Ն. Տիգրանյանին նվիրված հոդվածում, գրված 1922 թվականին, կարդում ենք. «Նիկողայոս Տիգրանյանը իբրև երաժիշտ-էթնոգրաֆ իր տեղը կգրավի արևելյան երաժշտության պատմության մեջ, իբրև երաժիշտ-արվեստագետ՝ մեկը կլինի այն ռաֆիկրաներից, որոնք հարթել են շատ դժվարանցանելի ճանապարհներ արևելյան երաժշտության ապագա զարգացման անխոչընդոտ ընթացքի համար: Այն հարուստ ունի, մշակման ուրույն ձևը, որ Նիկողայոս Տիգրանյանը գործ է ածել արևելյան մեղեդիների և պարերի վերաբերմամբ, իրենց մեջ պարունա-

կում են այնքան հետաքրքիր ներկեր ու գծեր, որ արևելյան երաժշտությանը զբաղվող երաժիշտների դեռ երկար ժամանակ կմատակարարեն լուրջ ուսումնասիրության թարմ նյութեր»:

Մի այլ հոդվածում. «Նիկողայոս Տիգրանյանի բազմազան գործունեությունը մի մեծ հավաստիք է մեր ունեցած իրավունքների վերաբերմամբ արևելյան երաժշտության զարգացման խնդրում, իսկ նրա գործունեության արգասիքը՝ մի խոշոր գանձ արևելյան երաժշտության գրականության համար:

Նիկողայոս Տիգրանյանը, իբրև երաժիշտ-էթնոգրաֆ, արևելյան երկերի ընտիր վարիանտները փրկել է անհետացման վտանգից, իբրև երաժիշտ-գեղագետ, արևելյան եղանակները մշակող հետագա երաժիշտների համար հարթել է լայն ճանապարհներ և ցույց է տվել նրանց մոտենալու եղանակները և վերջապես, իբրև կատարող-արտիստ իր բազմաթիվ համերգների միջոցով արևելյան եղանակները տարածել է Ասիայի սահմաններից դուրս՝ դեպի օտար հորիզոններ, դարձնելով նրանց լայն հասարակության սեփականություն»:

Միքայել Միրզայանի այս խոսքերը, գրված մոտ կես դար սրանից առաջ, այժմ էլ չեն կորցրել իրենց արժեքը:

Նա բարձր է գնահատել Ռ. Մելիքյանին ողջ աչք կոմպոզիտորի և հասարակական գործչի: Նրան նվիրված բազմաթիվ հոդվածներից մեկում կարդում ենք. «Մենք, հանձին Ռոմանոս Մելիք-

Նկ. 5. Մ. Միրզայանը մի խումբ սովետահայ կոմպոզիտորների և երաժշտագետների հետ համագումարում: Նստած են աջից՝ Մ. Միրզայան, Ա. Սաթյան, Ան. Տեր-Ղևոնդյան, Լ. Սաֆարյան: Կանգնած են՝ Զ. Վարդանյան, Ա. Տոնիկյան, Ե. Գիլինա, Է. Միրզոյան, Ա. Բաբաջանյան, Ռ. Աթայան:

Նկ. 6. Մ. Միրզայանը իր որդու՝ կոմպոզիտոր Է. Միրզոյանի հետ :

յանի, գործ ունենք եվրոպական մտքով հասունացած մի նրբագաց երաժշտի հետ: Նրա երաժշտությունը աչքի է ընկնում իր անսովոր օրիգինալությամբ և թարմությամբ: Մեղիքյանի ստեղծագործության բնորոշ արտահայտություններից մեկն էլ անսահման անկեղծությունն է ու պարզությունը: Մելոդիաների վրա դրոշմելով իր ուժեղ անհատականության կնիքը, նա զարմանալի ջերմություն է մտցրել յուրաքանչյուր շտրիխի մեջ»: Այս սեղմ տողերում Միրզայանը տվել է Ռ. Մեղիքյանի ստեղծագործությանը հատուկ որոշ գծերի միջոց բնութագրությունը:

Մ. Միրզայանը բարձր է գնահատում նաև այն ժամանակ դեռևս երիտասարդ ջութակահար Ավետ Գաբրիելյանի տաղանդը. վերջինիս նվիրված հոդվածում, գրված 1923 թվականին, հետևյալն է ասված. «Օժտված լինելով երաժշտական բարձր էրուդիցիայով, իբրև երիտասարդ ջութակահար դեռևս լսած չլինելով և ոչ մի աշխարհահռչակ ջութակահարի, նա իր երաժշտական ինտուիցիայով կատարել է խոշոր նվաճումներ իր արտիստական համեմատաբար կարճ գործունեության ընթացքում, երաժշտության նրբին ըմբռնման և վերարտադրման գործում»:

Մ. Միրզայանին միջոց մտահոգել է մանուկների երաժշտական դաստիարակության հարցը. այդ կապակցությամբ նա մեծ նշանակություն էր տալիս երգեցողության որակյալ դասատուներ

պատրաստելու գործին, մանկական երաժշտական գրականության որակի բարձրացմանը: Նա գտնում էր, որ մանուկների համար գրվող ստեղծագործություններն էլ պետք է բովանդակալից, գրավիչ ու բարձրարժեք լինեն, որ մանկական գեղարվեստական դաստիարակությամբ զբաղվողները պետք է ունենան «էսթետիկական լայն ըմբռնումներ, հոգու մեծ թռիչք և նուրբ ճաշակ»: Խոսելով մանկական օպերաների մասին, նա գրում է. «2ի կարելի ամեն մի նյութից մանկական օպերայի լիբրետտո կազմել և երաժշտական տարրական թոթովանքներով այն երաժշտագրել: Գեղարվեստական ճոխ ֆանտազիան, պարերն ու խմբական հարուստ տեսարաններն այն անհրաժեշտ էլեմենտներն են, որոնցից պետք է հյուսվեն լիբրետտոն ու թարմ, օրիգինալ երաժշտական ֆորմաները»:

Մ. Միրզայանը հաճախ է անդրադարձել նաև դպրոցում երաժշտության ավանդման խնդրին: «Հայ ժողովրդական երգը,—գրում է նա,—այն հիմնական զենքն է, որով հայ ուսուցիչը կարող է վառ պահել մանուկ երիտասարդության հետաքրքրությունը դեպի երաժշտությունը». «Ժողովրդական երգերը,—շարունակում է նա,—կազմում են ազգային երաժշտության հիմնաքարը. այն երաժշտությունը, որի մեջ բացակայում է ժողովրդական երգի շունչը, զգալի չափով թոթափած է լինում իր վրայից ազգային կնիքը և անհարա-

50

գատ հնչում իր միջավայրում»։ Այս խոսքերից երևում է, թե Միրզայանը որքան բարձր է գնահատել ժողովրդական երգը։ Կոմպոզիտորի՝ ժողովրդական երաժշտության ոգով հագեցված երգերը ցույց են տալիս, որ նա հավատարիմ է մնացել իր սկզբունքներին։

Իր հողվածներում Միրզայանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, թե կոմպոզիտորը պատասխանատվության ինչպիսի զգացումով պետք է մոտենա ժողովրդական երգի հավաքմանն ու մշակմանը։

«Չի կարելի հենց առաջին պատահած գեղջուկի բերանից առնել երգը և ծառայեցնել ազգային երաժշտության համար իբրև հիմք,—գրում է Միրզայանը,—չի կարելի բավականաճառ ժողովրդական երգի յուրաքանչյուր տեսակի մի վարիանտով, պետք է հավաքել բոլոր վարիանտները և ապա նրանց բաղդատումից գտնել լավագույնը։ Իսկ եթե պատահում են միևնույն երգի մի քանի հաջող վարիանտներ, այդ դեպքում պետք է այդ մի քանիսն էլ գրի առնել»։

Ինչպես տեսնում ենք, կոմպոզիտորը ժողովրդական երգի հավաքմանն ու մշակմանը մոտեցել է կոմիտասյան սկզբունքով։

* * *

Միքայել Միրզայանի կատարած գործը գնահատելիս, մենք տեսանք, որ նա ոչ միայն ստեղ-

ծագործող է եղել, այլև մանկավարժ, երաժշտական քննադատ, խմբավար:

Նա մանկավարժ էր բառիս ամենալայն ստուգծով. իսկ նախասովետական շրջանում, երբ սկիզբ է առել նրա խմբավարական ու ստեղծագործական գործունեությունը, ո՞ր հայ կոմպոզիտորն է զբաղվել մանկավարժությամբ՝ չլինելով նաև խմբավար. հիշենք Կոմիտասին, Մ. Եկմալյանին, Ս. Մելիքյանին, Ռ. Մելիքյանին, Գ. Սյունուն, Ե. Բաղդասարյանին, Ա. Տեր-Ղևոնդյանին և էլի շատ ուրիշների: Մինչ հեղափոխական շրջանում երաժիշտը հայ իրականության մեջ նախ և առաջ հայրենի երգի պրոպագանդիստ էր. այդ բարձր կոչմանն է հետևել նաև Միրզայանը:

Որպես խմբավար, ամեն մի ստեղծագործություն մեկնաբանելիս նա շեշտը դրել է բովանդակության բացահայտման վրա, չհրապուրվելով արտաքին էֆեկտներով: Միրզայանը հիմնականում պրոպագանդել է հայկական երաժշտությունը՝ ժողովրդական և պրոֆեսիոնալ: Նրա խմբավարական աշխատանքը գուցե և չի ունեցել այն արձագանքը, ինչ այն խմբավարներինը, որոնք իրենց ողջ կյանքը նվիրել են միմիայն այդ արվեստին՝ հատուկ հմտանալով դրանում, զբաղվելով համերգային գործունեությամբ: Միրզայանի խմբավարական աշխատանքն ընթացել է դպրոցում, աշակերտության հետ և այդ շնորհա-

52.

կալ անպարեզում մա ունի շատ գնահատելի վան-
տակ:

* * *

Համառոտ այս է կյանքի ու գործունեության
այն ուղին, որ անցել է կոմպոզիտորը: Սակայն
Միքայել Միրզայանի կերպարը ամբողջացնելու
համար դիմենք մաև հուշերի:

Ահա թե ինչ պատմեց մրա մասին կոմպոզի-
տոր Առնո Բաբաջանյանը տողերիս հեղինակին.
«Միխայիլ Իվանովիչը, որպես մարդ և կոմպոզի-
տոր իմ մեջ ամենալուսավոր հիշողություններ է
թողել:

Միխայիլ Իվանովիչը չնստազանց հոգատար
էր երիտասարդ կոմպոզիտորների նկատմամբ:
հատկապես երբ մրանցում տաղանդի շող էր նկա-
տում: Նա սիրով հետևում էր ոչ միայն իր որդու,
այլև իմ և Ալեքսանդր Հարությունյանի ստեղծա-
գործական նոսաջին քայլերին: Հիշում եմ, որ Մի-
խայիլ Իվանովիչին շատ էր դուր գալիս իմ պա-
տանեկան երգերից մեկը՝ «Եկար անուշ խաղե-
րով»: Նա հատկապես մշում էր հաջողված նվա-
գակցությունը. այդ քաջալերանքը ինձ համար
շատ թանկ էր:

Արժանահիշատակ է մաև հետևյալը. 1946
թվականին ես գրեցի իմ «Պոլիֆոնիկ սոնատը»
դաշնամուրի համար: Այս երկի ֆինալը՝ «Տոկ-
կատան», այն ժամանակ շատ-շատերին թվում էր

չափազանց բարդ՝ իր երաժշտական լեզվով և արտահայտչամիջոցներով: «Տոկկատան» չէին հասկանում նույնիսկ բազմաթիվ երաժիշտներ, իսկ Միխայիլ Իվանովիչը՝ այն շատ էր հավանում և հաճախ դիմում էր ինձ՝ «Առնո ջան, ապա մի «Տոկկատան» նվագի»:

Այդ նույն ամիսներին էր: Ես Մոսկվայից նոր էի եկել Երևան: Գործով գնացի Սպենդիարյանի անվան յոթնամյա երաժշտական դպրոցը և հանդիպեցի Միխայիլ Իվանովիչին: Աս դպրոցի դիրեկտորի տեղակալն էր՝ ուսումնական գծով: Գործըս վերջացրի թե չէ, հենց այդտեղ՝ դիրեկտորի կաբինետում, որտեղ կային մի քանի դասատուներ, Միխայիլ Իվանովիչը խնդրեց ինձ նվագել «Տոկկատան»: Նվագելով ես միաժամանակ հետեւում էի ունկնդիր երաժիշտների դեմքերի արտահայտությանը և նկատում, որ շատերը տարակուսանքով են ընկալում Միխայիլ Իվանովիչի հիացմունքը: Երբ վերջացրի նվագս, նա համբուրեց ինձ և չնայած նրան, որ ժլատ էր գոլեսմների մեջ, ասաց. «Ապրես, տղա ջան»: Նա ինձ սիրելի էր նաև նրանով, որ իմ մոտ ընկերոջ, կոմպոզիտոր Էդվարդ Միրզոյանի հայրն էր:

Միխայիլ Իվանովիչը մեկն էր այն կոմպոզիտորներից, որ իր ստեղծագործությունները բժախնդրորեն մշակում էր, հղկում՝ ինչպես մարգարիտը: Աս ինձ ու Էդիկին ցույց էր տալիս իր հենց նոր ավարտած ստեղծագործությունները և ուշա-

դիր լսում մեր կարծիքը: Եվ մենք շուրջա՞ծ էինք, որ մեր կարծիքը նա հաշվի էր առնում: Մանրամասների մշակվածության և լադային նուրբ զգացողության տեսակետից ինձ հիացնում էին նրա մի շարք երգերը, հենց թեկուզ՝ «Հերոսականը»:

Ես գտնում եմ, որ Միքայել Միրզայանի շատ ողմաններն ու երգերը մի-մի մարգարիտներ են հայ երաժշտության մեջ»:

Միքայել Միրզայանի պարզ, անկեղծ, ազնիվ, բարյացակամ ու ընկերասեր մարդ լինելը հայտնի էր նրա շրջապատին: Ուստի մշտապես օգնության ձեռք էր մեկնում իր ընկերներին, եթե որևէ կերպ այդ հնարավորությունն ունենում էր: «1921 թվական: ծայրահեղ քաղցի տարիներից մեկը;—պատմում է Միքայել Միրզայանը: Ամառվա ամիսներին ես հրավիրվեցի Զալալօղլի (այժմ՝ Ստեփանավան) աշխատանքի: Կազմակերպեցի համերգ, բայց դա չօգնեց օրվա կարիքները հոգալուն: Հունիսի սկզբներին, Զալալօղլի եկավ հայտնի երգիչ Տիգրան Նալբանդյանը, որին Ռոմանոսն էր ուղարկել ինձ մոտ: Նրա համար ևս համերգ կազմակերպեցինք: Եկամուտը փոքր էր: Տիգրան Նալբանդյանը մնաց ինձ մոտ որպես հյուր: Տասը օր հետո, Ռոմանոսը Ալեքսանդրապոլից (այժմ՝ Լեռնական) ինձ մոտ ուղարկեց կոմպոզիտոր Ուրծատին, ասելով. «Գնա Զալալօղլի, Միքայելը այնտեղ լավ է ապրում»: Անցավ ևս մի շաբաթ. մի երեկո, երբ ես իմ հյուրերով թեյում էի, պա-

Թուհանիս տակ մեկն սկսեց երգել: Դա երգիչ Միհրան Միհրանյանն էր, որին ինձ մոտ էր ուղարկել դարձյալ Ռոմանոս Մելիքյանը... Նրան ևս տեղավորեցի ինձ մոտ: Դրություներ ծանր էր. Միհրան Միհրանյանը մուտք չանելով (եկամուտ չվաստակելով—Ք. Գ.) ամբողջովին մնաց իմ խնամքին: «Սեղանի խորհուրդը» որոշեց միջոցներ հայթայթելու համար բեմադրել «Անուշ» օպերան: Սարոյի դերը կատարելու էր կոմպոզիտոր Ումր-Ծառը, մնացած դերակատարներին պատրաստեցինք տեղական սիրողներից: Օպերան մեծ հաջողություն ունեցավ և զգալի մուտք տվեց: Մուտքից բաժին հանեցի հյուրերիս, ապահովեցի նրանց ճանապարհաճախը և ապրուստը՝ մի երկու շաբաթով: Մենք անտես չառանք օպերայի հեղինակին: Դրամը այն ժամանակ արժեք չուներ: Գնեցինք 20 ֆունտ կարագ, դրինք թիթեղի ամանի մեջ, լինեցինք ու իբրև հոնարար ուղարկեցինք Թիֆլիս՝ Արմեն Տիգրանյանին: 1921 թվին դա մի հրատապ օգնություն էր: Հետագայում, երբ ես Թիֆլիսում հանդիպեցի Արմեն Տիգրանյանին, նա ասաց — Միքայել, օպերա ասքան բեմադրում եմ շրջաններում, բայց ոչ մի տեղից հոնարար չեմ ստացել: Քո պատիվյան մենք ընդունեցինք ո՞նց որ երկնքից իջած մանանա»¹:

Մեր քաղաքը եկող շատ երաժիշտներ հա-

¹ Հուլ Թ. Մելիքյանի մասին, ԳԱԲ, Մ. Միրզայանի ֆոնդ, № 88 թ. 2, 3:

ճախ իշնում էին Միրզայանի՝ թեկուզ և անհարմար ու փոքրիկ, բայց հյուրընկալ տանը, ուր նրանցից ոմանք մնում էին մինչև մշտական ապրելու տեղ գտնելը: Այդ երաժիշտներից էին Ա. Սպենդիարյանը, Ա. Տիգրանյանը, Ռ. Մելիքյանը, Ա. Մանուկյանը, Մ. Մազմանյանը:

Մ. Միրզայանը իր մարդկային բարձր հատկանիշներով տրամադրում էր անկեղծության, սրտաբացության իր նկատմամբ. այդ են վկայում մի շարք հայ կոմպոզիտորների ու երաժիշտների՝ Ռ. Մելիքյանի, Ա. Մանուկյանի, Ա. Տեր-Ղևոնդյանի, Ա. Մայիլյանի, Ս. Մուրադյանի, Օ. Տեր-Գրիգորյանի, Գեղարիկի, Հ. Հովհաննիսյանի, Ա. Բաբայանի նամակները նրան: Բերենք դրանցից Ա. Տիգրանյանի մի նամակը.

«Սիրելի Միքայել,

Ծառ զգացված եմ քո ողարկած շնորհավորական հեռագրով՝ իմ ծննդյան 70-ամյակի առթիվ:

Հեռագիրդ ինձ հիշեցրեց մեր անցյալը, մեր երիտասարդությունը, մեր երաժշտական գործունեությունը դեռ Թիֆլիսում, մեր էնտուզիաստ ընկերներին՝ հայ երաժշտության [...] անկեղծ բարեկամներին:

Ողջ լինես, բարով դու ևս հասնես այդ տարիքին և էլի շատ տարիներ շարունակես քո երաժշ-

տական բեղմնավոր ստեղծագործությունը մեր
այս պայծառ օրերին:

Անկեղծ բարեկեր Լյուսյա Բոգդանովնային և
Էդիկին¹:

Քո Արմեն Տիգրանյան

21 դեկտեմբերի 1949 թ.

Թբիլիսի»²

Արմեն Տիգրանյանի մաղթանքը կատարվեց:
Մ. Միրզայանը հասավ իր 70-ամյակին (1888, 21
օգոստոս—1958, 26 նոյեմբեր) և մինչև կյանքի
վերջին օրերը բեղմնավոր աշխատեց:

Միքայել Միրզայանը հայ երաժշտության
պատմության մեջ կմնա իր գողտրիկ երգերով ու
արժեքավոր դասագրքերով, իսկ ժամանակակից-
ների հիշողության մեջ՝ նաև իր բարոյական բար-
ձրը նկարագրով:

¹ Մ. Միրզայանի կինը և որդին՝ կոմպոզիտոր Էդվարդ
Միրզոյան:

² ԳԱԹ, Մ. Միրզայանի ֆոնդ, № 172 թ. 2:

ՅԱՆԿ

Մ. ՄԻՐՋԱՅԱՆԻ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

Երգեր, քայլերգեր, ռոմանսներ՝ նվագակցությամբ

1. Ա՛խ ալ վարդի	* * *
2. Այգեպանի աղջիկը	Սարմեն
3. Անաստաս Միկոյան	Սարմեն
4. Աչքեր սևորակ	
5. Արտերգ (նույնը «Մլել է արուս»)	Վ. Ալազան
6. Արևն ելավ	* * *
7. Բալլադ «Սասունցի Դավիթ» էպոսից	
8. Բանակ հմ գնում (նույնը՝ «Հրաժեշտ»)	Ա. Վշտունի
9. Բանտի կարոտը	* * *
10. Բարի երթ	Գ. Սարյան
11. Բեգարիլ իմ («Աշխարհս մե փանջարա է») Սայաթ-Նովա	
12. Բերբի երգ	Վ. Տալյան
13. Բուժքույր Վալյան	* * *
14. Գարունը եկավ	* * *
15. Գարունը բացվեց	* * *
16. Գեղջկուհու երգը	Վ. Աղասյան

Երգի անունից հետո նշվում է տեքստի հեղինակը:

* * * Տեքստի հեղինակն անհայտ է:

17. Գինեբալ Բաղրամյան Գուտան Սերոբ
18. Գիշեր Ա. Խնկոյան
19. Գիշեր (նույնը՝ էլեգիա և «Գեղեցիկ ու զով») Զ. Հայրապետյան
20. Գիշերվա նինջը * * *
21. Դեպի մարտ Զ. Շիրազ
22. Դոն Ա. Պուշկին Թարգմ.՝ Խ. Հրաչյան
23. Եկար անուշ խաղերով Դ. Չարախչյան
24. Եղբայրություն Սարմեն
25. Երբ արտը կերթանք Զ. Մելքոնյան
26. Երգ Հայաստանին Ա. Վշտունի
27. Երգ հայրենիքի մասին Սարմեն
28. Երգ հնգամյակի Սարմեն
29. Երգ Մոսկվայի մասին (նույնը՝ «Անգին իմ Մոսկվա») Մ. Մելիքյան
30. Երկիր հայրենի Սարմեն
31. Երևան («Արարատյան դաշտի վրա») Սարմեն
32. Երևան («Ինչքան պայծառ, անուշ էս դու») Սարմեն
33. Զարթոնք Վ. Տալյան
34. Էս ինչ վարար ջուր եկավ Ա. Գրաշի
35. Թեզուզ քո քաշըն (նույնը՝ «Բրոյի-բրոյի») Սայաթ-Նովա
36. Իմ կոմանդիր յարը Ա. Վշտունի
37. Իմ Հայաստան Գ. Սարյան
38. Իմ Հայաստան Ա. Մարգարյան
39. Իմ Սովետական անուշ Հայաստան Զ. Շիրազ
40. Իմ սուրբ հայրենիք Զ. Շիրազ
41. Լենին Թ. Ղարազյուզյան
42. Լենին (նույնը՝ Բալլադ) Բ. Կարապետյան
43. Լինենք հերոս Սարմեն
44. Խաչատուր Աբովյան Մ. Կորյուն

45. Խնճուղքի երգ
 46. Խոհեր
 47. Ծովի երգը
 48. Կարմիր բանակ
 49. Կարմիր բանակ ենք գնում
 50. Կարմիր հացրենիք
 51. Կարմիր վարթ իս էլի գողալ
 52. Կարուսել
 53. Կոլեկտիվը
 54. Կովկաս
 55. Կուզես լինեմ
 56. Հաղթանակի մոնումենտ
 57. Հայրենի իմ հող
 58. Հայրենիք
 59. Հայրենիք և սեր
 60. Հայրենիքիս առավոտը
 61. Հայոց լեռներում
 62. Հերոսական (Ս. Զաքիյանի հիշատակին) Ավ. Իսահակյան
 63. Հերոսներին (նույնը՝ «Դավթի թոռները», Անսաններով հերոսական»)
 64. Հպարտ են շողում (նույնը՝ «Ս. Մարտիրոսյան»)
 65. Զորագետ
 66. Մարշ կարմրադրոշ բանակի
 67. Մեր արտերում
 68. Մեր երգերը
 69. Մի երգ գիտեմ
 70. Միտքդ պայծառ
 71. Մոսկովյան
 72. Յար ջան, դարձել ես
 73. Նվեր Սաֆարյան
 74. Զան մայիս
- Հ. Ղուկասյան
 Կոխադրություն՝ Մ. Կորյունի
 Սարմեն
 Մ. Մելիքյան
 Հ. Աբրահամյան
 Գուսան Շիրակ
 Սայաթ-Նովա
 Վ. Տերյան
 Սայադ
 Սարմեն
 Ավ. Իսահակյան
 Ի. Մատնիշյան
 Ա. Շիրոյան
 Ռ. Պետրոսյան
 Հ. Շիրազ
 Ա. Հարությունյան
 Գ. Բորյան
 Հ. Շիրազ
 Ա. Վահրանի
 Հ. Մուրադյան
 * * *
 Ն. Հարությունյան
 Ա. Մարգարյան
 Հ. Հակոբյան
 Գուսան Հյուրի
 Գ. Սարյան
 Հ. Թումանյան
 Գուսան Սեբոբ
 Մ. Եսայան

75. Ռազմական կանչն է դադարե-

շում

Ա. Վշտունի

76. Ռուսթավցին

Ս. Վահունի

77. Ողջուն Բաքու բանվորական (նույնը՝ «Հանդիպում»

Վ. Ալազան)

78. Որջուն Թամանյան դիվիզիային Գուսան Սերոբ

79. Ողջուն ռուսաց ժողովրդին Ս. Վահունի

80. Սայաթ-Նովա (նույնը՝ «Ինչ կոնիմ հեքիմըն»)

81. Սավետական Վ. Ալազան

82. Սարի աղջիկ Մ. Լեռնունի

83. Սեղանի հրգ Ա. Կոթիկյան

84. Սիդանի հրգ Մ. Միրզայան

85. Սիրերգ (նույնը՝ «Էգիպտ» կամ «Ասի՛ ախշի») Գուսան
Էգիպտ

86. Սովետական բանակ Սարմեն

87. Սովետական Հայաստան Վ. Տալյան

88. Սովետական Հայաստանի հիմքը Սարմեն

89. Ստեփան Շահումյան Վ. Վարդանյան

90. Վարդի ծառ Խոսք՝ ժողովրդական.

91. Տես գարուն է իմ սրտում Ռ. Պետրոսյան

92. Փշի գունեն (նույնը՝ «Գարնանացան») Ա. Շայրոն

93. Քնիր բալիկ (նույնը՝ «Թրոր») Ա. Խնկոյան

94. Քուրաչի մոտ Բ. Կարապետյան

95. Քուրիկ արև (նույնը՝ «Արևին») Ա. Շիրվանզադե

Երգեր առանց նվագակցության

1. Աշունը եկավ

* * *

2. Արտերգ («Մեկ է արտս»)

Վ. Ալազան

3. Գարնան ամիս

* * *

4. Գիշեր

Ա. Խնկոյան

5. Երբ արտը կերթանք	Հ. Մեկքումյան
6. Իմ սիրտըս խոցվեց	Հ. Շիրազ
7. Կարմիր կակաշ	* * *
8. Կոմունիզմի կառուցումը	Գուսան Աշոտ
9. Ձոն առ հայրենիք	Մ. Կորյուն
10. Մայիսը կարմիր	* * *
11. Մարշ հնգամյակի	Վ. Ալազան
12. Մեր արտերում	Հ. Հարությունյան
13. Մի երգ գիտեմ	Հ. Հակոբյան
14. Նոր երգ («Սիրուն աղջիկ, ո՞ւմն ես սիրում աշխարհում»)	Ե. Զարենց
15. Օղակում	Գուսան Կայծակ

Խմբերգեր

1. Ազատություն	Մ. Նալբանդյան
2. Բանակ գնաց	Ս. Տարոնցի
3. Բանակը կարմիր	Հ. Հայրապետյան
4. Բանակը կարմիր	Հ. Մուրադյան
5. Բարի երթ	Գ. Սարյան
6. Դարբնի երգը (նույնը՝ «Դարբնին»)	Հ. Հակոբյան
7. Երգ Թամանյան բեռլինյանների	Վ. Հարությունյան
8. Երգ խաղաղության մասին	Սարմեն
9. Երգ հայրենիքի մասին	Սարմեն
10. Երգ հնգամյակի	Սարմեն
11. Երգ սրվիտական բանակի	Հ. Ղուկասյան
12. Երգիր հարազատ (նույնը՝ «Հայրենիք»)	Մ. Ալիբյան
13. Երևան	* * *
14. Զարկ ուժգին	Մ. Միրզայան
15. Զարկեցեք ընկերներ	Հ. Շիրազ
16. Զենքդ պինդ բռնիր	* * *
17. Իմ կոմանդիր յարը	Ա. Վշտունի
18. Իմ հայրենիք	Ա. Վշտունի

19. Խնճուղբի երգ	2. Ղուկասյան
20. Հաղթական բանակ	Սարմեն
21. Հաղթանակի երգ	Մ. Մելիքյան
22. Հաղթողներին	2. Շիրազ
23. Հայրենի իմ հող	Ա. Շիրոյան
24. Հերոս յար	ժողովրդական
25. Հնգամյակի երգը	Սարմեն
26. Հրաժեշտի երգը Ս. Մխիթարիով.	Թարգմ. Մ. Միրզայանի
27. Չոն Ստեփանն Շահումյանին	Վ. Վարդանյան
28. Միտքդ պայծառ	Գուսան Հյուրի
29. Ողջուն Բաբու (նույնը՝ «Հանդիպում») Վ. Ալազան	Ս. Վահունի
30. Ողջուն ոռւս ժողովրդին	Ս. Վահունի
31. Ռուսթալցին	Մ. Միրզայան
32. Սեղանի երգ	Սարմեն
33. Սովետական բանակ	Խոսք՝ ժողովրդական
34. Վարդի ծառ	փոխադրություն
35. Տուր ձեռքդ հղբայր	Ն. Չարենց
36. Քառամբակ, քառասորոսի	
37. Ալագյուղ աչերդ	Հայկական ժողովրդական
38. Գացեք տեսեք	հրգեբրի մշակումներ
39. Դըլե յաման	
40. Օրոր Ադինո	

Գործիքային ստեղծագործություններ

1. Երկու ինվենցիա	}	դաշնամուրի համար
2. Ընկերներ պար բռնեցեք		
3. Nocturne Mignon		
4. Իջեք, իջեք		շութակի համար
5. Բեղարիլ իմ		երկու դուդուկի համար
6. Սեղանի երգ ժողովրդական գործիքների անսամբլի համար		

Մանկական, դպրոցական, պիոներական
երգեր, խմբերգեր

1. Աղվեսը	Հովհ. Թումանյան
2. Աշխատանքի մարտիկները	Սարմեն
3. Աշուն	* * *
4. Առաջընթաց թմրկահար	* * *
5. Առողջ սերունդ	* * *
6. Արի դու դարուն	Ս. Խոջայան
7. Արև, արև	Ղ. Աղայան
8. Բերքի տուն	Ա. Խնկոյան
9. Բրիգադիր	Հ. Հայրապետյան
10. Գարուն	Գ. Մեսյան
11. Գարուն	* * *
12. Գարուն եկավ	Ժողովրդական
13. Գոհարիկ	* * *
14. Գարբիններ ենք մենք (նույնը՝ թող զնգա)	Ա. Վշտունի
15. Դեպի լագեր	* * *
16. Դեպի պիոներակսն ճամբար	* * *
17. Դպրոցական զանգ	Բ. Աղաջանյան
18. Եղանակ	* * *
19. Եղենի	Ա. Խնկոյան
20. Երեք սագ	Հ. Աղարաբ
21. Երգ հայրենիքի մասին	Սարմեն
22. Ինքնաթիռ	Վիսոտսկի, Թարգմ. Մ. Միրզայան
23. Կանաչ դաշտի լալեն հմ հս	* * *
24. Կապիկ	* * *
25. Կարմիր բանակ, հզոր բանակ	Մ. Միրզայան
26. Կարմիր կակաչ	Վ. Աղասյան
27. Կորած հորթը	Ղ. Աղայան
28. Կրկին ամառ	Մ. Վշտունի
29. Լորիկ	Հ. Աղարաբ

30. Լուսավառ տոնածառ
 31. Խնդության տոնածառ
 32. Խորհրդային օդաշուների երգը
 33. Մաղիկներ
 34. Մաղկաձոր
 35. Միժեռնակին
 36. Միսը
 37. Մուլի երգը
 38. Կանաչ գաշտի լալեն հմ հս
 39. Հայրենիք
 40. Հիմալայի սարի պես
 41. Հնչիր շիփոր
 42. Հոկտեմբեր
 43. Զմեռ
 44. Զմեռ պապի
 45. Զուկը
 46. Ճամբարում
 47. Ճամբարում
 48. Մայիս
 49. Մայիսը կարմիր (նույնը՝ «Զան կարմիր մայիս»)
 50. Մարտի 8-ը
 51. Զորս եղանակ
 52. Պանգ Զոի երգը
 53. Պիոներական քայլերդ
 54. Զան մայիս
 55. Սարյակները
 56. Տատիկի ուլիկը
 57. Տիկնիկի օրորը
 58. Տոնածառ
 59. Ուրախ երգ
 60. Փայլուն ճաճանչի
 61. Փիսոն
- Մ. Կորյուն
 Մ. Կորյուն
 Գ. Բորյան
 * * *
 Գ. Ստամբուլցյան
 Ա. Խնկոյան
 Մ. Միրզայան
 Սարմեն
 Մ. Կորյուն
 * * *
 Հ. Շիրազ
 * * *
 * * *
 * * *
 Ա. Խնկոյան
 Ա. Խնկոյան
 Սարմեն
 Ա. Վշտունի
 Ա. Խնկոյան
 Հ. Հայրապետյան
 * * *
 Ա. Խնկոյան
 * * *
 * * *
 Մ. Եսայան
 Հ. Հայրապետյան
 Մ. Միրզայան
 Վ. Մխիթարյան
 Մ. Միրզայան
 Ա. Լուսինյ
- * * *
 * * *

62. Փնջլիկ կոլս *Ա. Խնկոյան*
 63. Քալերգ *Զ. Շիրազ*

Մանկական օպերաներ

1. Միտն ու սազը	Մ. Միրզայան
2. Կեցցե առողջութիւնը	* * *
3. Ճպրտն ու մրջյունը	Ի. Կոիլով
4. Մկնկրի ժողովը	Ա. Խնկոյան
5. Տատի հավերը («Հավ մարե»)»	* * *

Երգարան, դասագրքեր

1. Դպրոցական երգարան, Երևան, 1935
2. Երաժշտական գրագիտության և երգի դասագիրք, Երևան, 1953
3. Երաժշտական գրագիտության և երգի ձեռնարկ, Երևան 1955 և 1958
4. Նախադպրոցական երգեր ու խաղեր, Երևան, 1933
5. Նոտային գրագիտության դասագիրք, Երևան, 1935

ՔՆԱՐԻԿ ԳԵՎՈՐԳԻ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԻՐՉԱՅԱՆ

Մասն. խմբագիր՝ Ռ. Հ. Ստեփանյան
Հրատ. խմբագիր՝ Է. Ա. Մակարյան
Գեղ. խմբագիր՝ Դ. Դ. Սարգսյան
Տեխ. խմբագիր՝ Կ. Գ. Սարգսյան
Վեպտ. սրբագրիչ Դ. Գ. Դալլաբյան

ՎՖ 05317 Պատվեր 1523 Տիրաժ 1000

Հանձնված է արտադրության 3/X 1968 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 6/II 1969 թ.:

Թուղթ՝ տպագրական № 2 70×90¹/₃₂՝ տպագր. 2,12
մամուլ, = 2,48 սլայմ. մամուլ հրատ. 2,0 մամ. + 3 ներդիր
Գինը 14 կոպ.:

«Հայաստան» հրատարակչություն,

Երևան—9, Տերյան 91:

Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետին առընթեր

մամուլի պետական կոմիտեի

պոլիգրաֆարդյունարարության գլխավոր

վարչության № 10 տպարան: Երևան,

Արտվյան փող. № 52: